NA THEM RIWAR

Da

U B. RYNGNGA

La Pynmih

da I Kong M. Ryngnga

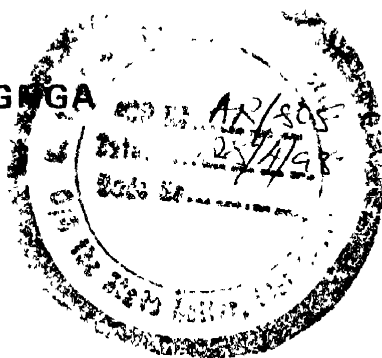
Ia Ka Hok Long Trai La Ţyngkai

1992

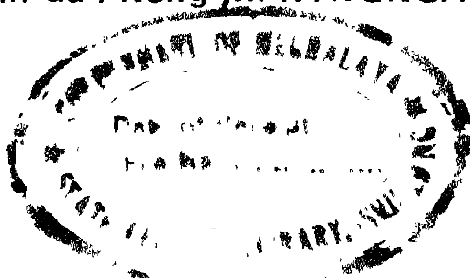
NA THEM RIWAR

Da

U B. RYNGNGA

La Pynmih da I Kong M. RYNGNGA

IA KA HOK LONGTRAI LA TYNGKAI

1992

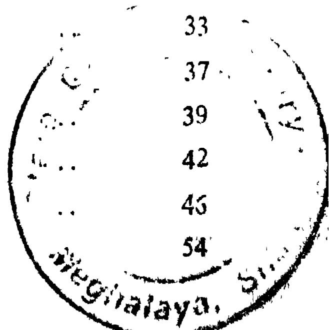
BAN SAH JINGKYNMAW

IA I MEIRAD & I PARAD
JONG NGA
KIBA LA KHLAD NOH
I PHEBON RYNGNGA
HA KA 8. 1. 1987
I JENDRO MALIAW
HA KA 1. 1. 1988

Sha lyndet ki lyoh mynta ngan her—
Haba jingjynjar kam lah shuh ban kner;
Jngai na la ki khun ki kti
Bad nga suk ha ki kti jong U hi !

—Miss Radiantcy Ryngnga.

KI JINGKDEW

KI KYNTIEN NYNGKONG

Nga dap da ka jingsngewnguh kaba khraw ia U Blei ba U la ai ha nga ka jingkoit **jingkhiah bad ka** bor **pyrkhat** pyrdaiñ **bad** ba U la plie ruh kum kane ka lad kat haduh ba nga la lah ban sei madan bad ban ia bynrap lang ha la i bor barit jong nga ia ki thymmei jingtip barieh kiba don kylleng sawdong kane ka ri baieit jong ngi naduh ki por hyndai hynthai. Ngam lah ruh khlem da pynpaw ia ka jingsngewnguh jong nga ia la I Mei I Pa, I Kong M. Ryngnga bad I Bah E.W. Chyne kiba la ai mynsiem ia nga khamtam eh ia I Pa iba la pyrsad mynsiem ia nga da ki jingnang jingtip bad pyndap pynbiang ia ki jingduna baroh.

Nga sngewburom ruh shibun eh ia kine ki rangbah rangsan kiba la ai ia nga ki jingtip kiba thikna na la ki jong ki jong ki shnong jong ki. Na Umñiuh Tmar-I Bah Jotin Ryngnga, I Bah Snafor Diengdoh. Na Sohbar-I Bah Parwell Ryngnga, I Mabah Hordar Ryngnga (bam kwai ha duwar U Blei) bad I Bah Sidro Dkhar, Ex-Lyngdoh, Hima Sohbar. Na Laitiam-I Bah Ror Ryngnga, I Bah Anthony Kon bad I Bah Hasing Nongbri. Na Umwai-I Bah Rosely Hynñiewta bad I Bah Sosar Kharmoina, Ex-Lyngdoh, Umwai. Na Mawlong-I Meikha Jwin Chyne, bad I Bah Hirest Lona. Na Nongwar-I Parad Seibor Owen Sing Chyne, Ex-Teacher bad I Pasan E.Tenderly Chyne, Ex-Wahadadar, Shella Confederacy. Nga sngewnguh ruh ia kine ki bakha jong nga kiba la iarap ha la ka jong ka bynta, U Guiding Star Lyngdoh U Tron bad I Bah Anthony Chyne. Napdeng kine kiba la iarap dang don shuh sa kiwei pat; hynrei ka la long kaba eh ban jer lut ia ki kyrteng jong ki ha ine i kot iba rit.

Khatduh khatwai, nga ai khublei kyrpang ia kine harum ki riewiangbah kiba la kloi ban iarap ha ka jingpynbeit ia ki jingbakla bad ban pule ia ka manuscript bad ban ai ruh ki jingkynthoh jong ki halor kane ka jingthoh wat la ki don hapdeng ki jingbun kam jong ki. I Prof. B.C. Jyrwa, Head Deptt. of Khasi. Shillong College, bad I Nonghikai jong nga, I Prof. (Miss) Lydia Bang, Deptt. of History, St. Anthony's College, Shillong.

Dated Shillong,
the 12th April 1992

U Banrilang Ryngnga,
Arbuthnot Road,
Laitumkhrah, Shillong-3

Mr. B.C. Jyrwa,
Head,
Deptt. of Khasi,
Shillong College, Shillong.

Dated Mawlai Iewrynghep.
The 5th. Aug. 1992.

SHI SOT NA I DABIA

Ka long kaba pynkmen, ban iohi, ba ha kine ki sngi, ki Samla kiba don sap ki pyrshang ban ia mih pyrthei, ban nang kham pynriewspah ia ka Khasi Literature. Kane ka long ka dak, kaba ai Jingkyrmen shibun ia ngi kum ka jaitbynriew ha ka rukom kaba ishongkun.

Ka Ri ka bynñiaw tang lada ki Samla ki lapmiet lapshai tang ha ki kam ba isaitmet bad kiba pynjot ia ka jait-bynriew da ka jinglong jingim ba khlem kheiñsnep ialade, bad ia ka imlang ka sahlang. Ka jingpyntyllun ia ki Shalyntem ka por ka long tang sha ka bijai ei, bad ki duh thiah duh dem na ka bynta ka bym long-kpu suda. Kane ym tang ba ka khate ia ka jingim, ka pynluiñ ruh ia ka jabieng bad pyntroiñ ia ka jing-koit jingkhiah. Namar ba ngi klum da ka nep jot ia kane ka met ba kyntang, haduh ba kanda maladur syndon plak. Hato ka jingim jong ngi ki Samla ka Ri ka long kaba khlem jingmut ? Ngi ju kylli ne-em ialade ia kane ka jingkylli.

U Blei Trai Kynrad, ula ai ha ngi, ym tang ia ka mynsiem, hynrei ka met ba Kyntang, kaba kynthup ia ka jabieng bad ka sap ba ngin pynpaw sha ka Pyrthei. Kumta ngi hap ban kunai bha, ba kan long kaba lar-kam baroh shi jingim. Namar ngi im ha ka mynta, ban lum ia ka mynnor ban myntoi ki Longdien. Naduh ba ka ktien thoh kala par sha ka Ri shityllup. Ki riewstad bad ki riewshemphang ki la mih byllai kyrhai ban khyllie ia ki Kitab, ki khana Pateng kiba dang sah shrah tang ha ka ktien kren ban saiñdur noh sha ki khana thoh, ban ioh ki jah rngai shaba sep ka Sngi, sha ba ngen u bnai, ryngkat bad ki Mei-dot bad ki Pa-dot jong ngi.

Kumta ki Nongthoh naduh ki por hyndai kulong kumah, ki sngewtynnat ban thoh ia ki Khana lyngkot, kiba don la ka dor bad ki jinghikai ha lyndet jong ki. Don pat ki Khana lyngkot kiba pyntip ia ngi shaphang ki jingjia ba phylla, kiba pynsah kynmaw pateng pakit lyngba ki kyrteng jong ki. Kine ruh ki pynsngewtynnat ia ka khana bad ka ai jingshai ia ki paid ka Ri, ki bym ioh lad ban poi ne ban leit sha kito ki jaka dalade hi.

Barobor, lyngba ki jingthoh kiba paw pyrthei, ngi tip ia ki jingshisha kiba don sawdong ka Ri, bad kine ki pynphalang la ki jingmut, kiba pynpuson ia baroh. Dei halor kane ka nongrim ba u Bah. B. RYNG-NGA, ula pyrshang ban lum ban lang ia ki khana 'NA THEM RI WAR', ban iathuh sha ka pyrthei, don aiu ha ki them ka Ri War ba ngin iatip lem. Na kine ki 'ARPHEW Symboh kiba uba pashat ha ngi kum ki khanapateng ki long kiba don la ka dor bad kiba shoh jingmut.

Naduh ki por jong u Babu Primrose Gatphoh, u Babu D. Nihon Singh Wahlang u Babu Rabon Singh bad kiwei, ki Nongthoh kiba hadien jong ki, ki la saiñdur bha ia ka rukom thoh ia kine ki Khana lyngkot ha ki dur ba sngewtynnat bad ba shoh jingmut bha. Kumta na ki Sawkun ka Ri shityllup, ngi lah ban lum ia ki khana ba pher ba pher, kiba lah ban pyndap thiar ia ka thoh ka tar jong ngi. kiban long ruh ka jingmyntoi ia ki pateng ki banwan.

Ka por kam pat dier ba ngin litnep la ki khulom, ban lum ban lang, hangno ki puriskam, ki purinam ki rieh ki shong khnang ba ngin sei madan ia ki baroh, shwa ba kin dam sha ka Ri ka jingklet. U Bah B. RYNG-NGA, ula leh ia kaba dei eh, ha la ka jingstad, ban lum bin pa bin ia kine ki symboh ba thiang kiba u la sei madan na la ka Shnong I MEI I PA, bad kine ki la neh ki la sah pateng pakit.

Ym don kawei pat kaba kham pynjah thait ia ngi, 'lait na kaba ngi la lah ban ianoh synñiang lem sha ka thoh ka tar, kaba pynsah kum u mot kynmaw hala ka Ri, ha ki pateng kiban dang wan.

Nga ai namarkata, la ka kitbok kit rwiang ia une u Samla, ba u lah ban nang kiew irat lyngba kane ka jingpyrshang, bad ban nangleit ban tih shuh shuh sa ia kiwei de, kiba dang sah saphret saphrong khnang ba lah ban nym dam shuh.

Ngam ngeit ruh ba une u Samla un kut noh tang hangne, hynrei nga dang iai khmih lynti sa ia kiwei de ki thup kiba kham snah, lyngba kane ka sap ka ba u don.

(B.C. Jyrwa)

Foreword

Ha i Banrilang Ryngnga,

Nga dap da ka jingkmen bad jingsngewkhaiñ ba maphi kum uwei naki samla uba tur shakhmat ban pynmih ia ki sap ba buhrieh ba phi don. Da ki jingthoh bad jingwad bniah jong phi ia ki Khanapateng jong ki shnong ha Ri War, la pynshai ha ngi ia ki khanatang u Barim ki long dashisha ki mawjam ban pyneh ia ki Riti bad ki Dustur jong ngi ki Khasi

Nga kitbok kit iwiang ia phi ba phin nang kiew shaphrang, khnang ba ki jingthoh ki jong phi, kin ai mynsiem ha ki samla ki jong ngi. Ka Ri Khasi ka jong ngi, ka donkam ki nongthoh kiba stad bad shemphang ban tip ia ki umpohliew jingstad jong ki Tyhmmei u Longgshuwa.

Dated Shillong,
the 8th. May, 1992.

Ba burom iaphi,

L.Bang,

Lecturer in History,
St. Anthony's College,
Shillong.

KA JINGLAMPHRANG

Naduh ba nga dang khynnah rit nga ju sngewtynnat eh ban thoh kai ia ki jingiathuh khanapateng, bad haba i Pa, i leit jingleit nga ju leit bud ia i bad khamtam haba i leit wad jingtip bad leit peit bad shondur ia ki jaka ba don ki jingjia ba phylla Nga ju sngewtynnat eh ruh ban iohsngew ia ki jingiathuh khanapateng ba ju iathuh khana da I Meirad jong nga i Phebon Ryngnga bad kiwei pat ki riewtymmen. Kine ki jingiathuh khanapateng jong ki kila phalang ha nga, ynda nga la kham san bad da kane ka jingbud jong nga ia i Pa ka la long kum ka jingioh jinghikai bad ynda nga la pule ha College mynta nga la kwah ban wad jingtip shuh shuh shaphang ka Ri Khasi baieit jong ngi bad ban lum ban lang ha u thiar jong ka jingtip. Ia kane ka jingpyrshang ban thoh ia kane ka kot, nga la sdang naduh ba dang dap 18 snem ka rta.

Hyndai ki ju ong ba ka Ri Khasi ka ka long Ri shongpdeng Pyrthei, ka Ri baieit ki blei, ka Ri baphylla tam ha Pyrthei U Khasi hyndai u dang ia shong lang ha kawei ka jaka pyllun talawiar u Sohpetbneng. Ki long shisha ki jaid bynriew ki bapher ha ka pyrthei bad ki ia mane lang tang ia Uwei U Blei uba im uba la tip kum U Blei Nongbuh Nongthaw. Nangta ki sdang ban kdat kylleng bad skut jaka ban pynlong ka Ri Khasi baïa Katba ki leit ki rah ia u symbai u rnai bad ki da iathuh ha Khanapateng ha la ki khun ki ksiew ia ki jingjia hyndai hra ka ri kaba ki riew mynta ki shim ia ki kum ki puriskam purinam ne ki Khana ba shuthaw hi Ki tymmen hyndai ki siat pharshi ki ong ka nai kan her suiñ, ka nar kan per ha sla um. Ka Nam ka kiew sha u bnai na ka Kongri Kong-a, bad ka Sngi ka bet dpeï ia u bnai, ki khnam ding ki her ha Suiñ ha ka por dum bnai. Kine kiei kiei ki la urlong shisha ha kane ka juk nuclear bad computer ha kaba ki riewstad ka pyrthei ki her sha haw-haw bad thaw ki tiar pynbhtei ba shyrkhei. Ki tymmen Khasi kila jer kyrteng lypa ia ki juk bad kane ka juk ba ngi im mynta ka dei ka Kuli juk kaba long ka juk kiew Dieng sohmynken ha kaba ki briew ki peit bad ki wad ia kiei kiei ki kynja rongphong jong ka

pyrthei. Hynrei ki klet noh ban pule bad wad ia ki jingshisha jong ka Sotti juk hyndai. Ha Ri Khasi-Jaiñtia bad khamtam ha ki them Ri War bad nongkyndong ki don byllai ki jingjia bala jia shisha hyndai ha kaba ki tymmen ki jer kyrteng ia ki maw ki dieng, ki lum ki wah, ki jaka puta, ki mawbynna, ki mawpun, ki mawniam, ki kor shongthait kiba long kum ki tusbir ha kaba ki riewkhlaiñ, ki riewhok bad ki riewshlur ka ri hyndai ki da leh shisha ban pynsah jingkynmaw bad pynsahnam pynsah kyrteng ia lade haduh kine ki sngi.

Namar kata kum ki Samla ka ri kala dei ka por ban wad ban thud ia ki umpohliew jingstad bathiang bashngiam bad ba jylliew jong ka Thymmei ri baieit jong ngi khamtam ha kane ka juk wad jingstad ha kaba ki mynder ri ki wan ban shu pda kharei, kienstad, leh stad bad ialam bakla pynban ia u bieit u them ha ka ri baieit jong ngi tang ban myntoi ia lade shimet.

U NONGTHOH.

1. U MAW KHYNDAI DKHOT

Une u Maw Khyndai Dkhot u don ha Mawbeh harud ka lynti iaid kjat sha Umniuh. Mynhyndai eh la don arngut shitnga kiba kyrteng ka Langmer bad u Dem kiba long ruh ki Ryngkew ki Basa kiba ka jaka shong jong ki ka long ha Lyngkyrdem Iewduh kaba la tip kum ka jaka pom blang u Syiem Khyrim hyndai. Ka jaka pat kaba ki ju shong ju sah la tip haduh mynta kum ka Synrang U Dem. Kine baroh arngut ki iashong suk shongsaiñ bad ia ieit ia thoiñ bha baroh shi katta bad ym ju don kano kano ka daw ba kin ia leh phoi. Hynrei ha kawei ka sngi la mih kyndit kyndit ka jingiakajia bad jingpher jingmut kaba jur kat haduh ba ka la pynlong ia ka Langmer ban phet ri eh na la u jong u tnga sha ki thaiñ Lyndem. Haba ka phet rieh ka la iaid lyngba ia uwei u Mawlong-Mawteh uba jrong bha. Hadien kata u Dem u la sngewkynmaw ieit biang ia ka bad u la leit wad kylleng sawdong hynrei um shym lap satia ia ka hangno hangno ruh. Ha kaba khatduh u Dem u la poi ha uta u Mawlong-mawteh uba jrong bha uba don ha ki thaiñ Ri War bad u la tharai ba ka Langmer ka la rieh hangta hapoh u maw, u la bitar lep bad u la daiñ lyngkhot ia uta u maw haduh khyndai Dkhiat kumba ong ki Umñiuh. Une u maw u dang don hi haduh mynta mynne ha katei ka jaka.

Imat ka jingwad u Dem ia la ka tnga, ka Langmer ka shu kut noh tang haduh une u maw bad ym shym tip ei ei shuh aiu ka la jia ia u Dem hadien kane. Kat kum ka jingiathuh khanapateng ka Langmer pat ka la phet shaphang Nongjri bad ka la rieh hapoh uwei u maw uba ki Nongumñiuh ki khot U Maw Langmer bad ia une u maw lah ban iohi naduh Umñiuh. Ki Nongumñiuh ki ong ba teng teng ha uta u Maw Langmer la ju don ka jingphyrnai kum ka sharak mynmiet. Kane lehse ka lah ban long ba u Seiñbah u buh ia u maw kordor lajong halor maw katba u dang wad jingbam. Ka don kawei ka shnong hajan Umñiuh kaba kyrteng ka Langdem, kane lehse ka lah ban wan na ka kyrteng ong kine arngut shitnga ka Langmer bad u Dem.

2. U MOT THEPSHYIENG

Une u Mot Thepshyieng u don ha ka shnong Umñiuh Tmar kaba don ha Riwar. Kaba sngewphylla ka long ba kum kine ki jingtei kim ju kham don bad ñiar eh ban shem ia kum kine ha kane ka Ri Khasi jongngi. Une u Mot Thepshyieng u don ha ka phyllaw iing jong ka Iaw Ioh. Ki briew haba ki poi ha shnong Umñiuh ki ju leit peit kai khnang ia une u Mot Thepshyieng. Ka jingtei ia une u Mot Thepshyieng ka long ha jrong bad la kyrshan da bun tylli ki païa bad hajrong, ka long rynsan bad la kham pynkylluid namar ban kham bit ki nongpeitkai lada ki kham ia bun. Nadien une u Mot la don u Mawjingkieng uba ki briew ki lah ban kiew ne hiar bad na poh khrum une u Mot la don ka khyrdop nar kaba ki briew ki lah ban rung ne mih. Ha une u Mot Thepshyieng la don ar tylli ki kamra bad ki jingkhang ba la khang tala. Na shiteng une u mot la pynmih nep shajrong kum ki reng bad ia une u Mot la pynplih da ki maw marble. Ka kamra thepshyieng jong ki shynrang ka don sha kamon bad hajrong la don u 'Iar Ryngkuh; bad ka kamra Thepshyieng jong ki kynthei ka don ha kadiang bad hajrong la don ka pansngiat. Na une u Mot Thepshyieng lah ban iohi khambha ia ka shnong ka thaw. Hajan une u Mot Thepshyieng la don sa u Mot Erophein ba la tei nam da ka Sukhi Khongdup ia la u ksiew jong ka u Ialeh Khongdup, Ia kine baroh ar tylli ki mot la thaw da u Bheri Khongliar. Une u Misteri u long tang u mistery nongkyndong hynrei u la long pynban u briew uba stad bad uba tbit bha ha ka liang ki jingtei nam namar ba u la lah ban shna haduh katne ia kine ki mot.

Ia une u Mot Thepshyieng la tei nam da ka Iaw Ioh kaba na ka jait Shrieh. Kane ka Iaw Ioh ka la long ka briew kaba pawnam bha ha ka jingdon spah jong ka. Ka Iaw Ioh ka la don ar ngut shipara kaba nyngkong ka Iaw Kya bad kaba ar kaba long artat kaba khatduh ka dei ka Iaw Ioh. Kane ka Iaw Kya

ka la shong kurim ia u Khrek na ka jait Ryngnga uba la long u Sordar ba mynshuwa jong ka Hima Umñiuh Tmar bad ki la ia ioh khun kynthei kaba kyrteng ka Tikot, u Brindabon bad u Kor pat ki dei na uwei pat u kpa. Ka Tikot ka khun nyngkong jong ka Iaw Kya ka la iap noh khlem khun. Hadien baroh shi kmie shi khun ki la iap ter ter iwei hadien iwei pat. Kumta ym don nonghiar pateng shuh na ka liang jong ka law Kya. Ka law Ioh pat ka la shong samla bad ynda ka la tymmen bha ka la tei nam ialade bad ia la ka jait ka khong da une u Mot Thepshyieng. Ha une u Mot Thepshyieng la thep tang ia ki shyieng jong ka jait Shrieh.

———

3. KA SHNONG TMAR

Ka Shnong Tmar ka long ka shnong kaba don ha ki thaiñ Riwar. Kane ka long ka shnong kaba don la ka jong ka Ilaka hynrei katba nang iaid ki sngi bad ki por ki briew ruh ki nang bun nang bun bad ki la nang wan na kylleng sawdong jong ka Ri Khasi. Haduh ba ka Umñiuh bad ka Tmar ki sa ia noh lang artat kawei ka shnong kaba heh bha hapoh ka Ilaka Umñiuh-Tmar kaba ha Riwar. Kane ka shnong Tmar hyndai ka la long kaba heh bad bun briew bha hynrei ha kawei ka por la jia ka jingiap khlam kaba khraw bad bun ki briew ki la iap bad ka shnong ka sa kylla rit artat.

Ki tymmen mynhyndai ban pynsngew bang pynsngew-tynnat ia la ki jong ki khun ki ksiew ki ju pynbyrngia ia ki da kaba iathuh ia ki kum ki Puriskam ne ki khana pharshi ba shuthaw hi bad ki ju iathuh ruh ia ki Khanapateng (history) khnang ba ki khun ki ksiew jong ki kin tip ia ki jingjia kiba la jia na kawei ka por sha kawei pat ka por ne shaphang la ka thymmei ba ki wan. Ha kine ki por mynta kine ki jingiathuh khanapateng ki shu tlor noh na kawei ka por sha kawei ka por namar ba ki kmie ki kpa ne ki kmierad kparad kim ju iathuh khana shuh ne ba kim don por satia ban iathuh ha la ki khun ki ksiew lane ba ki khun ki ksiew kim don por ban sngap kumta ki la tuid noh sha ka thwei jong ka jingklet.

Mynhyndai ki ong ba la don ka jingiathuh khana pharshi shaphang ka shnong Tmar bad imat dei na kane ka jingjia kumba la ong haneng, ba la iathuh khanapharshi shaphang kane ka shnong Tmar. La ong ruh ba ha kane ka shnong Tmar la don khyndai tynrai ki dieng Tiewdiengngai bad katba don ki sla ha kita ki dieng Tiewdiengngai kata ki briew ruh ki don katta hapoh shnong poh thaw. Naduh ki tymmen haduh ki khunlung kim ju iap, ki im tymmen bha bad lada u tymmen uba la kdor syngkai ne u bym lah iaid shuh

ruh u dang shu im hi. Ha kane ka shnong Tmar ym ju don ka jingleh sngewbha sngewmiat ne ka tamsa tamhoi naduh mynno mynno bad lada don ka phur ka siang ha ki shnong ba marjan ki briew na kata ka shnong ki ju leit khnang ban ioh leh sngewbha sngewmiat Ha kawei ka por ki briew ha kata ka shnong ki la kwah ban ialeh sngewbha sngewmiat kumba leh lem kiwei ki shnong ba marjan, ki la kñia da u ksew bad la pynlong ka shad kynthei, shad wait, shad mastieh bad naduh kata hi ka por sa sdang artat ka jingiap briew ha shnong ha thaw.

———

4. U REN

Ha Riwar la don kawei ka Kshaid kaba ki Nongjri ki khot ia ka, ka Kshaid, u Ren; hynrei ki Nongumñiuh pat ki khot ia kane ka Kshaid, ka Kshaid Shylla. Kane ka Kshaid ka don ha ka wah Shylla kaba long artat u pud jong ka Hima Umñiuh-Tmar bad ka Hima Nongjri bad haneng kane ka Kshaid la don ka Pung Wei-Kyian. Kane ka Wah Shylla ka tuid halor u Mawsiang. Kane ka Kshaid ka long ar kyrdan, ka Kshaid u Ren ne ka Kshaid Shylla bad kaba hapoh la tip ia ka kum ka Kshaid Mawsiang-Shyngiar. Ha ka por ka jingsynshar ki phareng (British) ka pud jong ka Hima Sohbar bad ka Hima Umñiuh ka dei nangne na Mawsiang shyngliar, hynrei naduh ba ki Nongjri ki la ialeh thma pyrshah ia ki Sohbar ki la dawa ban ym hap shuh hapoh ka Hima Sohbar bad ka Sorkar Phareng ruh ka la pyniakhlad Hima noh bad kumta ki Nongjri ki sa ioh noh ia la ka jong ka Hima.

Na ka Kshaid u Ren lah ban iohi khambah ia ka Ri Thor Bangladesh. Lada ki nongpeitkai ki kwah ban leit peitkai ia kane ka Kshaid u Ren ki lah ban peit na baroh arliang jong ka wah. Ia kane lah ban leit peit tang ha ka por ba rit um. Lada peit na khlieh Kshaid shathie ka jrong bha bad ha trai kane ka Kshaid ka long pung bad ia kane ka pung la tip kum ka Pdang lane Pait Shkor u Loh *Ta. Shisien la don uwei u briew uba u la leit shoh (luh) dohkha ha kane ka pung kaba ha trai ka Kshaid u Ren bad u la ngam um; hynrei ha kata ka jingngam um jong u ka shkor jong u ka la pait bad naduh kata ka por ki briew ki khot artat ia kata ka pung ka Pdang ne pait shkor u Loh Ta.

Mynhyndai la don uwei u briew na Nongjri uba kyrteng u Ren. Une u Ren u la ioh lok ia ka Puri bad ha kawei ka sngi ki la ia pynbeit lang ban leit sha ïing kiaw. Kata ka Puri ka la bthah lypa ha u

---

*u Tymmen.

Ren ba un ong ha la ka kmie ban ym buh ia u synshar haba iohi ma ka. U Ren ruh u la ong ia kata ha la ka kmie jong u. Ynda u la poi ka sngi u Ren bad kata ka Puri ki la wan kai, hynrei ka kmie u Ren pat ka la kum klet ia u synsar ha shyngkub ïing bad kata ka puri mar symiohi ia uta u synsar ka la phai dien bak bad u Ren ruh u la bud nadien jong ka bad u la ong artat ha la ka kmie ba un ym wan phai shuh sha la ïing hynrei kin shu iohsngew tang ia ka jingsaham jong u. Naduh kata ka por ki briew kim ju iohi shuh ia u Ren bad ki ong ba teng teng ki ju ioh-sngew ia ka jingsaham jong u napoh kane ka Kshaid.

———

5. U WOH RIANG

Ha shnong Sohbar la don uwei u mawbah hajan shnong uba dang don haduh mynta uba ki khot u Maw Lohriang bad ia uta u blei uba shong hangta ki khot u Wohriang. Naduh ka por hyndai ki Sohbar ki ju ai jingkñia jingkhriam bad leh niam leh rukom ia u Woh Riang. Une u Woh Riang u long kum u briew bad u don ka lok bad ki khun san ngut, lai ngut ki kynthei bad ar ngut ki shynrang. Une u shong u sah ha u Maw Lohriang uba don shabar ka shnong Sohbar shiliang ka wah Sohkhylleng. Ia une u Maw lah ban iohi na Sohbar bad lah ban iohi khambha na Mawsaw. Une u Woh Riang u dei uwei na ki 'lei Shan shnong shan thaw jong ka shnong Sohbar hyndai bad u ju shan ia kane ka shnong.

Ia kane ka jaka ba shong u Woh Riang ki briew ki kheiñ kyntang bha haduh katta katta. Sawdong une u Maw Lohriang, mynshuwa eh la ker da ka khlaw kaba iben kaba ki khot ka 'law kyntang. Mynshuwa une u Maw um pat paw satia kumba u long mynta bad la ong ba la sop ia u da ki phlang, ki niut, ki ñier. Ki briew mynshuwa ki ong lada kdiah dieng lane leb ei ei ban pynjot ia kata ka law kyntang kata ki la ioh pang lane kila shah khyrwait lyndang bad ym ju don ba nud ban leit kiew halor une u maw. Hapoh une u maw la don ka krem. Ka don ruh kawei ka wahduid kaba tuid najan une u maw. Haba ki briew ki don jingpang jingshitom ki ju leit ha u Woh Blang bad ki pan jingbit na u ban dih ia kata ka um kaba tuid ha kata ka Wahduid. Ki ju ong kumne "Ko Woh ai ngan dih ia kane ka um namar ba nga sngew pang sngew shitom". Ynda ki la dep dih ia kata ka um, hadien katto katne sngi ki sa sngew pyngngad ka met ka phad bad ka jingpang jingshitom ka sa jem artat.

Haba la poi ka phur, u Woh Riang, ka tnga bad ki khun jong u ki ju ia wan sha ka lympung jong ka phur. Ynda ki la ia poi ha ka lympung shad, u Woh Riang bad ka tnga jong u ki ia shong ha rynsan ryngkat bad ki nongtem ksing nongtem kudot bad ki nongput tangmuri.

Ki khun kynthei jong u ki ia shad lang bad kiwei kiwei ki thei samla ha ka lympung shad. Ki khun shynrang jong u pat ki ia shad mastieh, shad khalek bad u tiewsim lane symphiah ha kti, katno ka long kaba ishongshit ia ka phur ka siang haba wan shad ma ki. La ong ruh ba ka snem ba wan shad maki ka la long kaba pahuh pahai bad seisoh shibun ha ka rep ka riang. Ynda la wai ka shad ka kmen, u Woh Riang, ka tnga bad ki khun jong u ki shu jah noh ia ka jah khlem da tip shano ki leit. Ynda dap katto katne por ki briew ki iohi ia ki ba ki iaid lynti na Umneng shala ning, ka lynti kaba don shaphang sepngi na ka lympung. Lada kino kino kiba kwah ban leit ia kynduh ia u lane ia ki dkhot ka ning jong u hadien ba la wai ka phur, ki lah ban leit sha ning jong u tang ba kini lah ban rung shapoh, hynrei ki shu kren tang nabar. Haba la dep ia kren u shu jah la ka jah. Ki briew kiba leit donkam haba ki khongngoid nabar ki iohi ia ka ja ba ka thnam krok krok ha ding, ki jain ki nep, ki tiar ki tar bad ha bar pat ki iohi ia ki dien jat jong u Woh Riang, ka tnga, ki khun jong u bad ia ki dien jat hati, siai, kulai, sniang bad kiwei kiwei. Haba ki Sohbar ki leh niam leh rukom haduh mynta ki khot kyrteng ia u Woh Riang u Shan shnong shan thaw kaba mut ban neh skhem ka shnong ka thaw. Une u Woh Riang u ïada ia ka shnong ka thaw, u ju sneng u ju kraw ia ka ïaid ka ieng ki briew, u ju iathuh lypa ia kiei kiei ki ban sa jia bad u bthah ruh kumno ban rep ban riang. Teng teng ki khun kynthei jong u ki ju leit kai sha ïing ki briew mynmiet bad shuwa ba kin rung ki ju phah pynlip noh ia ka ding lane sharak, kim ju pynpaw ia la ki khmat bad ynda ki briew kila pynlip ia ka ding ki sa rung ha iing bad ki kren ki khana nangta, ki sa sneng sa kraw ia kaba bha.

— ---

6. U MAWBAH HA UMDIAH

Une u Mawbah u don ha ranab lum ha ka jaka kaba kyrteng ka Umdiah hajan ka shnong Laitïam kaba don hapoh ka Hima Sohra. Kane ka shnong Laitïam ka don ha ki them bah jong ka thaiñ Riwar shaphang mihngi na Mawblang. Lah ruh ban iohi bha kyndiang na ka jaka shong kai ki Nongwan jngoh pyrthei (Tourist spot). Kane ka shnong ka jngai tang kumba 5Km na Mawblang bad ka shim por tang kumba shi kynta ei ei haba hiar arsut iaka lynti riat bad kumba ar kynta ei ei haba kiew artet ia u thiep bah bajrong naduh shnong. Kane ka shnong wat laka rit ruh hynrei ka la long kaba pawnam bha ha ka por hyndai haka jingialeh thma bad ki khad-hynriew Shnong (Mawphu) haka por ba u Buh Sing Tymmen uba long syiem ha Kyntur Sniang. Hadien da ka jingpnah thylliej u Buh Sing ban pyniasuk ia kine ki ar hima, ka Shnong Laitïam kala leit iasnoh noh bad ka hima Kyntur Sniang bad haduh mynta mynne kaba la tip kum ka Hima Sohra. Ki Laitiam ki ngeit ba ia kane ka shnong lada laker da ki Ryngkew ki Basa bad uba khlaiñ tam napdeng kine u dei u 'Lei Pyrda. Une u Pyrda u don hajan ka madan Phutbol bad ia kane ka jaka la buh kum ka Law Kyntang lane Law adong ba shong ki blei.

Shisien ha kawei ka por, ki Mawpat kiba shnong ha Riwar kila hiar thma ia ki Laitiam na shaphang Kut Madan bad da ka jingthmu ban pyniap lut khoit ia ki nong Laitiam khlem da tyngkai shuh naduh ki khunlung haduh ki tymmen. Kane ka jingthmu jong ki ka long ban ioh dokhor bad ban iar u Pud u sam. Kine ki shan shnong shan thaw jong ki Laitiam ki long kiba khlaiñ bha bad haba ki Mawpat ki tang shu poi ha Umdiah la dum ka suiñ bneng bad la ther u lapbah lapsan haduh bym lah shuh ban iohi ia ka lynti ka syngkieng. Hangta ki Mawpat kila leit rung noh ha uwei u Mawbah Mawsan uba long synrang ban ioh rieh slap. Hapdeng jong kine ki shipai kiba bun uwei na ki u la mih ban leit shabar; hynrei ynda u la wan phai u la lap ba kita kiwei ki shipai kiba u la wan ryngkat kila iap lut ha ka jingban jong uta u Mawbah.

Kumta da ka jingsheptieng kaba khraw u la phet nangta bad u la leit sha la shnong bad u la iathuh ïa kaei kaba la jia bad dei na uta uba la lait im ba ki sa lah ban tip ia kata ka jingjia. Da ka jingïada jong kine ki Ryngkew ki Basa ba ka shnong Laitïam kala lait na ka jingiap bad ka jingïam briew.

Hadien kane la wan sa ki Sohbar hynrei ha lynti la khang u Seiñiong bad ki khlem nud shuh ban wan sha Laitïam Kumta kila leit phai noh sha la shnong. La ong ba ha kata ka jaka ba don uta u Mawbah uba la ban ia kita ki Mawpat la don kawei ka wait kaba la paw tang khyndiat bad kaba la sarang bha. Ha kane ka jaka ha Umdiah ki briew ki thung kwai thung soh bad ki rep ki riang haduh mynta.

—— ——

7. KA UMSANG SABON

Ka Um sang Sabon ka don ha khlieh lum jong ka shnong Umwai kaba don ha ki thaiñ Riwar hapoh ka Hima Mawlong. Ia ka Um Sang Sabon la tip kum ka lai Umdih Umtong bad ha kane ka jaka la don u Diengkaiñ uba ki Umwai ki kheiñ kum uwei na ki Ryngkew ki Basa jong ki. Dei na kane ka jaka ba la mih ka tyllong um bad mynshuwa ki nong Umwai ki dih um nangne. Sawdong jong kane ka tyllong um la ker da ka law kyntang kaba rben bad kim ju shah iano iano ban pom dieng nangne. Ka um na kane ka tyllong ka sngur bad ka shngiam bha. Kane ka um kam ju duh wat myntlang ruh kaba dei ka aiom kaba rang ryngkhiang bad tyrkhong. Ha ka por lyiur pat ka tyllong um ka heh bha. Ki briew mynshuwa ki kheiñ kyntang bha ia kane ka um bad kim ju shah iano iano ban sait ban sum ne khlieng tiar da ka sabon lane wat ban pyntur ka blang, ka masi, ka miaw, ka ksew namar ba ki kheiñ sang.

Mynhyndai ha Umwai la don uwei u Ryngkew u Basa uba la pynpaw ia lade ha ka dur jong u briew. U ap briew ha kawei ka jaka kaba long ka lynti iaid briew. Kat kiba iaid nangta u ong ha ki bad u da kdew artat ia uwei u maw uba don hangta hajan bad u ong ha ki kumne, "Lada phi lah ban rah ia une u maw bad leit buh ha ka jaka ba ngan sa pyni kata ngan sa ai ia phi ka nong". La bun bah ki briew kiba la pyrshang hynrei ym don uwei ruh uba lah ban rah ia uta u maw. Hadien la wan mih sa uwei u briew uba na ka jait Ryngnga. Uta u Ryngkew u Basa haba u la iohi ia une u briew u la ong ha u ruh kumjuh, kumba u la ong ha kiwei. Uta u jait Ryngnga u la rah ia uta u maw bad la ialam ia u da uta u Ryngkew u Basa na khmat nakhmat. Uta u jait Ryngnga u la ong ia uta u Ryngkew u Basa "La poi ne em" bad uta u Ryngkew u Basa u la phai ktien da kaba u ong, "Iaid shuwa la jan poi". Ynda la poi ha kata ka jaka kaba la don mynta ka lai Umdih Umtong u la phah buh bad u la ai ha u ia kawei ka tham ksiar kum

ka nong kaba u la kular. Une u Ryngkew u Basa u la ong ha uta u jait Ryngnga kumne "Khap tang ia ki kjat jong kane ka tham ksiar ha ka por ba dang shai, hynrei wat ju khap mynmiet ba ioh me kum khap ia ki khmat jong ka. Lada me kum khap ia ki khmat jong ka, kata kane ka tham kan sa iap noh shisyndon". Naduh kata ka por ha kane ka jaka la mih artat ka um na poh syniang uta u maw. Uta u jait Ryngnga u la ioh nong bha na kata ka tham ksiar. Haba u khap ia ki kjat jong kata ka tham ksiar la mih biang sa da kiwei pat bad kumta shi kumta. Une u Ryngnga u la sumar bha ia kane ka tham ksiar bad um ju die ksiar mynmiet hano hano ruh. Ki briew baroh ki tip bha ia kata ka bad kim ju pynsalia ia u ha ka por miet. Hynrei don kiwei pat ki briew kiba la sngew bishni ia u bad kila leh khnang kumba ki da don kam ksiar eh shimiet shimiet lada ym ioh te ym long shuh. Ki la leh da kane ka buit sianti jong ki khnang ba kata ka tham kan iap noh. Uta u jait Ryngnga u ong "Ngam ju die ksiar mynmiet, khie sa wan pat lashai mynstep". Kita pat ki briew kila pan shi pan bad ki da kren sngew-sih ba lada um ai te la long kumba shun ia ki. U Ryngnga u la pyrkhat jylliew bha ia ka jingleh jong kita la ai ruh ym bit, la ym ai ruh ym bit. Kumta da ka jingbym banse u la khap la ka-khap bad ha kata ka jingkhap jong u la kum khap ia ka khmat jong kata ka tham ksiar- Ynda u la peit mynstep u la lap pynban ba kata ka tham ksiar jong u ka la iap. Da ka jingbynnud kaba khraw u la leit tep ia kata ka tham ksiar ha kata ka jaka ba mih kata ka um kaba ki khot ka Lai Umdih Umtong. Ha ka por ka jingsynshar jong ka Sorkar phareng haba ki jurip ia kata ka jaka ba mih um kaba ki khot ka Lai Umdih Umtong ki lap ba don ka ksiar bad ki phareng kila pan thied ia kane ka jaka ban tih ksiar, hynrei ka shnong ka thaw kam shym la shah namar ba dei ka law kyntang bad sa kawei ruh ba dei ka tyllong um kaba ki shnong ki thaw ki tong umdih umbam nangne. Kane lehse ka lah ban long ba na ita i tham ksiar ba la tep uta u jait Ryngnga suki suki ka roi bad ka sa kylla long kawei ka par ksiar.

Mynshuwa ia kane ka Lai Umdih Umtong la ong ba ym pat ju tip ban sang sabon, hynrei ha kawei ka por kane ka um ka la jah kynsan bad ka khlem mih shuh. Kumta ki shnong ki thaw kila lyngngoh bad kila kñia la khriam, ki kyrpad kyrpon ha u Diengkaiñ ba un pynmih biang ia kane ka tyllong um ba la jah noh. Kumta ha ka por shiteng synnia kiba shong harud kata ka tyllong um kila iohsngew kumba sawa ka um ba riew shar shar bad kumta kila ia mih ban peit ba dei kaei, hynrei ki iohi pynban ba ka um kala mih biang sa shisien pat. Habri kila ia shat ia kheiñ bha ki lap ba dei pynban ba la pyndonkam ia ka sabon ha kaba sait bad khlieng ha kata ka Lai Umdih Umtong. Ka jinglip noh jong kane ka um ka long kumba pyniewkhong ia u Ryngkew u Basa uba la pynmih ia kane ka um bad naduh kata ka por ia kane ka Lai Umdih Umtong la tang sang sabon artat haduh mynta mynne.

Ki briew mynshuwa kim ju pyndonkam Sabon namar ki ngeit ba ioh slap lane ioh lip biang kane ka um-Ha ki riew mynta pat bun ki bym kheiñ shuh ia kane ka Sang Sabon, ki sait jaiñ bad ki sum hangne. Hynrei ka don ka aiñ shnong ba lada lap iano iano ba sum ne sait sabon hangne yn pynshitom jur. Lada ka shnong ka lap kum ia kita khlem pep kan daiñ kuna.

———

8. U MAWKYRNGAH

La don ka jingiathuhkhana pateng la slem slem bah shaphang ka Wah Rupa Tylli. Ha kane ka jingiathuhkhana ki arngut ki khun kynthei u. Lei Shyllong, ka Iew bad ka Ngot ki la iakob baroh shipara ban hiar sha ri dkhar na la ki jong ki lynti kat kiba kloi ban poi nyngkong ha Shatok. Ha kane ka jingiakob ki la ia mih ryngkat na Lum Shyllong ha ka juh ka por. Ka Iew kaba long ka hynmen da ka jingsarong jong ka ka la jied ia ka lynti kaba eh, kaba kyllaiñ bad khohruh khohram bad ka la iaid na shaphang sepngi. Slem slem ka la poi ha Shella bad ka la shim por bun ia ka ban poi shaduh ri dkhar. Ka para jong ka pat ka Ngot, da ka jingjai jai ka la jied ia ka lynti kaba suk bad kaba jem na shaphang mihngi bad ka la tuid suki hinlyhin bad ka la poi suk ha ri dkhar khlem jingpynwit. Ynda ka la poi ha ri dkhar ka la peit kylleng sawdong ia la ka hymmen bad haba kam iohi ia ka shano shano ruh ka la khun pyllun ia lade ha shatok ban ap ia la ka hymmen. Ia kane ka Wah lah ban iohi kyndiang na ki lum Laittyra bad Laitkynsew. Ha ka por nohphaisngi ka la long itynnad bad phyrnai bha bad la i shisha ia ka kum ka wah rupa. Naduh hyndai ia kane ka wah ki Khasi ki khot ia ka Wah Rupa Tylli.

Sa kawei pat ka jingiathuhkhana pateng na ki thaiñ Mawlong-Umwai ka ong ba ha ka por hyndai, u Lei Shyllong u don lai ngut ki khun: arngut ki khun kynthei bad uwei u khun shynrang. Ki kyrteng jong kita ki long, kaba nyngkong ka Iew, kaba ar ka Ngot bad uba lai u Maw-kyrngah. U Mawkyrngah u la long u riew ratbah, u riewkhlaiñ khatarbor bad u puhshilum uba bat la u mohkhiew ha ka kti bad uba sngewtynnat eh ban puh ia ki lum ki wah man ka sngi. Shisien u la iohsngew ia la ki hymmen ba ki iakob ban hiar sha ri dkhar ha ka dur jong ka wah kat kiba poi kloi ha shatok; hynrei ma u pat u kwah ban pyni bor da kaba shu puh da u mohkhiew ia ki lum ki wah ban poi kloi sha ri dkhar.

Ha kata ka jingiakut, ban pyndep ia ka kam tang shimeit naduh Lum Shyllong haduh Shatok, ki la ia mih lang na iing ha ka por kaba biang. Ki la ia kut ruh ba ka hymmen kan iaid na sepngi, ka para na mihngi bad u khatduh na pdeng ka ii. Hangta, u Mawkyrngah u la sdang ban puh bad kylla stong lut ia ki lum ki wah haduh Tyrna. Ynda la poi ha Mawshamok lane Mawpuhding u la shem jingeh namar katba u puh u mawsiang u mihding laiñ shi laiñ. Kumta u la ieh noh shipor u la hiar shuwa sha ri dkhar lyngba ki shnong Umwai-Mawlong bad baroh ki jaka ki la kylla them lut kum ki kharai bah haduh mynta. Ynda u la dep u ia kiew biang sha Mawpuhding bad u la puh baroh shimiet namar u sheptieng ioh lap ba shai noh. Hangne u la pynlut ia ka por bad ka bor, u la puh ia u mawshamok bad u shu mih ding hi laiñ shi laiñ, sah sa tang khyndiat i lum kyntong bad tang shudep ita ka wah bah kan sa tuid nangne. Hamar kata ka por, ka Khmat Kharai kaba long ka Puri. ka la iohsngew ia ka jingsawa bad ka jingkhih ka khyndew la sngew kum ban twa lut ki lum ki wah bad haba ka peit ka la iohi ia u Mawkyrngah ba u dang puh ia u mawshamok. Da ka jingsheptieng kaba khraw ioh ba ki lum Khasi kin tuid lut sha ri dkhar kumta, ka la wan paw hakhmat jong u kum ka thei samla ba bhariew bad da ka khmat baphuh samrkhie ban pynbeit ia u. Ka la ong, "Ko Rang khatarbor, balei phi puh ia une u lum haduh katne katne?". U Mawkyrngah u la jubab, bad u la ong "Ba nga kwah ban pyniaid lieng nangne." "Oh." ka la ong," Kata kaba sngewtynnat shibun ban iaid lieng najan iing jong ngi." Da ka ktien kaba don akor ka la khot sngewbha ia u bad ka la ong, Ale seh shongkai ha iing jong ngi tang shikyntien kwai." U Mawkyrngah u la ieng kyrbeit syngkai bad u la peit shin ia ka na khlieh ha kjat bad katba u nangpeit ka dur bhariew jong ka ka la ring jingieit ia ki khmat jong u bad u la ong, "To niuma kata, ngan shongkai bad phi tang shikyntien kwai bad hadien kata ngan sa wan puh biang." Kumta baroh arngut ki la ia leit sha iing ka Khmat Kharai, tang shu poi tiap ka Khmat Kharai, ka la sei ha phyllaw ia u Dampati rupa

(shylliab rupa) bad ki kot khalai. Ka la siang ia u Dampati rupa bad ki la ia shong kyllaiñ mongor marpyrshah baroh arngut bad ki sdang ka ia khalai. Ha kaba nyngkong katba bret ia ki kot khalai la pom ka Khmat Kharai bad u Mawkyrngah u la ong ia ka ba un ieng noh; hynrei ka Khmat Kharai ka la ialeh ban pynbyrngia ia u da kaba ong shong shishong bad pynthame jingieit ia u laiphew jait. Hadien kata la pom daw sa u Mawkyrngah, katba ka thong u Mawkyrngah u la pom shi pom haduh ba kam don ei ei shuh bad ha kaba khatduh ka lathong sa da la ka jong ka longrynieng. U Mawkyrngah da ka jingkyrmen ban pom sa ia ka u la byrngia shikatdei eh kat haduh ba u la klet ia la ka jong ka kam ba u thmu. Ki hymmen jong u kiba la poi ha Shatok ki la lyngngoh shibun haba u para jong ki um poi shuh katno katno ruh shuwa ban kynjat shai. Kumta ki la kiew da ka lieng ban leit peit ia u hynrei lap ba kynih noh u iar nyngkong bad ki la leit phai noh. Katba u'wei pat u maji bad ka lieng u shu ap sah hangta hajan. Ki nongbud jong u ruh ki doholia kiba ap sah hangta hajan namar ba um ieng shuh katno katno ruh na ka jaka khalai ki la sngewbitar bad ki la kyrdem tyngeh ia ka kyndew ba ki ieng bad ka khyndew ka la synjut (liat shapoh) bad long thliew sah haduh mynta. Kane ka Synjut ka don haneng u Mawkyrngah bad la khot kyrteng ia ka "Ka Swe Mawkyrngah."

Mynhyndai ki ong ba lada ym lah ban pyndep ia kano kano ka kam kumba la iakut shuwa ban shai, kata ka kam lane jingtrei bad u briew hi ruh ki kylla maw noh shisyndon. La kumno kumno u Mawkyrngah, u la dei ban poi ha Shatok shuwa ban kynih u iar nyngkong; hynrei namar ba u la lap miet noh ha kaba ia khalai bad ka Khmat Kharai u la kylla maw hangta hajub ba u shong katba ka Khmat Kharai pat ka la phet noh shuwa ban kynjat shai. Haduh mynta ki dak ki shin ki dang paw tyngkreiñ ha kane ka jaka ha ki durmaw kum u Mawkyrngah, u Dampati Rupa, ki Kot khalai, u Maji bad ka lieng, ka kjat Rambah bad ka Synjut Swe-Mawkyrngah. Haduh mynta ki Umwai ki niew

kyntang bha ia kane ka jaka bad ki buh Law kyntang ha baroh sawdong une u Mawkyrngah. Ki niew ia u kum u Ryngkew u Basa bad u shan shnong bad ki ju kñia ju khriam ha u barobor. Ki khynnah Mawlong hyndai haba ki ia leh kai para khynnah ha lumpung ki ju iasnoh kti lang ter ter bad shad pyllun sawdong ia ka madan bad ki ia rwai phawar kumne:-

Soh kyr-ker dum la bah,
Khmat Kharai u Mawkyrngah,
Dampati Rupa shong khalai
Shu lyngngai ha ban da shai.

Ki Nong-Mawlong ia u briew uba lap miet eh ha ki jingbyrngia pyrthei bad u bym tip shuh ia la ka iing ka sem ki ju sin ia u Mawkyrngar. Kumjuh ruh ia u briew uba im tang ha ka kam khalai bad u bym salia shuh ia la ka iing ka sem, ki khun ki kti ki ju sin ia u "U Bieit Molngeh Mawkyrngah."

———

9. U MAWSÑIUH

Katkum ki jingiathuh Khanapateng, ki Mawnguid briew ki don ha kylleng ka Ri Khasi-Jaiñtia. Ha Mawlong ruh ladon uwei u Mawnguid briew uba dang ieng tyngkreiñ haduh kine ki sngi bad u la long uwei uba pawnam ha ki thaiñ Ri War Mihngi. Ia une, ki War Mawlong ki khot u Mawsñiuh. Une u don ha khlieh Mawlong harud ka lynti ban leit sha Laitkynsew. Hajan une u maw ka jaka ka long madan bad hangne mynshuwa ki briew ki ju rep ju riang, Hajrong une u maw ka long madan bad ki mih ki phlang halor une u maw. Shuwa ban poi ha une u maw, haba ngi peit na rum i kumba u maw u mih da ki sñiuh suda. Nalor une u maw lah ban iohi ia ki them bad ki riat jong kato ka thaiñ bad khamtam lei lei ia ki Ri Thor jong ka Bangladesh. Ka long kaba itynnat ban peit ia ka Bangladesh khamtam ha ka por Synrai.

Mynhyndai la don kawei ka briew kaba leit ban rep ban riang ha kane ka jaka kaba don hajan u Mawsñiuh. Haba ka la sdang ban trei lyngkha noh ka buh ia la i khun halor une u maw. Katba ka dang trei, ka khun jongka, ka iam ka lyniar artat da kaba ong "ko mei la nguid u maw ia nga iarap kloi". Hynrei ka kmie ka mut ba kumba ju long ki khynnah ki ju iam namar ba ki kwah ban bud lane ba ki tieng ban shong hi marwei. Ka kmie ka phai ktien ia la ka khun da kaba ong "kumno un nguid u maw u bym don shyntur". Sa shisien pat ka phai ktien da kaba ong "sngap khun sngap nga la jan dep". Hynrei kata ka khynnah kam man sngap satia ka kyang arshah bad ka pyrta shi pyrta ia la ka kmie. Ka kmie ka phai ktien kumjuh shi kumjuh haduh ba kam ioh sngew shuh ia ka jingiam jong ka khun baieit jong ka. Ynda ka la dep trei kam ka wan ban khmih ia la ka khun. Hynrei haba ka la leit ha uta u maw ban rah noh ia la i khun, ka shem ba ita i khun jong ka im don shuh. Ka khot ka pyrta ia la ka khun bad ka peit artat shane shatai hynrei kam shym ioh sngew shuh ia

ka sur jong ka bad kam man iohi shuh shano shano ruh. Kumta ka la khmih bha bad ka lap ba i khun jong ka i la shah nguid ha uta u maw ba pynshong ma ka bad la paw sa tang u ñiuhkhlieh. Hangta ka la iam ka la lyniar haba ka iohi ba i khun jong ka i la shah nguid ha une u maw. Ka la pyrta nongiarap hynrei ym shym don mano mano ruh ba lah ban iarap iaka.

Naduh kata ka por, ki briew jong ka Hima Mawlong ki sa khot noh ia une u maw U Mawsñiuh bad hajrong une u maw la don ka thliew kaba rit bad kaba jylliew bha haduh mynta.

---

10. KA JINGSHAD KI LAIPHEW MRAD

Ladon kiba la buh da ki jingthoh shaphang ka jingshad ki Laiphew mrad bad ruh ki Khanapateng ki riewtymmen ki dang iaid haduh mynta, hynrei ym shym don ba lah ban kdew lane iathuh ia ka jaka ba la jia katkum ki Khana. Ladon kawei ka jaka ha Khlieh Mawlong hajan u Mawsñiuh ha kaba ki tymmen hyndai ki la lah ban iingdur bad pynpur ia kane ka jingiathuh-khana ha kylleng ka ri. Kane ka jaka ka long kaba madan bad itynnat bad don ruh ki dak ki shin kiba lah ban pynshisha ia kane ka jingjia. Ladon bun ki dur maw bad paw tyngkreiñ kiba da i shisha kum ka lympung shad ki Laiphew mrad hyndai kulong. Hangne, ladon ka Ksing nakra, kawei ka 'Sing nalai, uwei u Sniang ba la ot na ryndang, kawei ka dkar baheh da u maw bad kiwei kiwei bym nang shuh ban jer.

Ki tymmen ki ju iathuhkhana pateng la pateng ha la ki khun ki ksiew ba haka por hyndai haba ka pyrthei ka dang hok ka dang sotti, ki Laiphew mard lai-phew Sim laiphew doh ki dang ia sngewthuh kawei ka jingmut, kawei ka ktien ka thylliej bad kim ju don ruh ka jingiakajia majia para maki, ki bam da ki soh ki pai ba la buh ka mariang.

Shisien la mih ka jing pyrkhat na u Kui ban ialeh sngewbha baroh ki Laiphew Mrad da ka jingshad. Ynda la poi ka Sngi baroh ki Laiphew Mrad ki la ia mih. Shuwa ban sdang ka jingshad. ki laiphew mrad ki la thung ia u Risang ban tem ksing, ia u Shangkhawiah ban put tangmuri bad ia u Diengkhied ban thap kyn-shaw. Baroh ki Laiphew Mrad ki la iamih ha la ka kup ka sem, ka riam ka beit bad la sdang ka jingia-shad, u Dkhan u kum peit liep u iohi ia ka Dkhoh ba ka leh jylliep bad hangta u iap ler iap ang haduh ban da dam bad rit ki khmat. Ha kata ka por la wan u pyrthat bad u peit kai ia kata ka jingshad. U la i tynnat ia kata ka jingshad bad u la pan kylliang ka wait rupa na u Kui. U Kui hangta da ka jing-

khyllew u la ai kylliang ka wait ha u Pyrthat. U Pyrthat u la shim ia kata ka wait na u Kui bad u la shad mastieh. Ynda katto katne por u la talaiñ ia ka wait shu laiñ laiñ saw ka wait. Ki Laiphew Mrad ki la lyngngoh bad ki la sheptieng bad ki la phet la ka jong ka jong. Ha kata ka khyllipmat u Pyrthat traiñ raiñ u kiew bak sha jrong bad ki ksing, ka Dkar, u Sniang, ka kulon, ka Nudon ki la kylla maw lut. U Kui u la sngew bitar ba u la duh ia la ka wait, u la wad jaka ban kiew sha bneng hynrei ym don jaka nangno nangno ruh. Kumta ha ka jaka ba don u kui, u ju leit shabar hajuh ha ki thliew syngoid ba don haki mawbah da kaba u thmu ba kan shlei hahuh bneng ba un ioh kiew bad shim biang ia kata ka wait. Naduh kata ka por ki mrad ki la im la ka jong ka jong bad kim ia sngewthuh jingmut shuh iwei ia iwei pat.

---

11. KI DAK HA U MAW

Kine ki Dak ki don ha ki ar jaka, kawei ha khlieh Mawlong ha ka lynti ban leit sha Laitkynsew liang ka-diang marpyrshah ka Kshaid Nurumah. Kawei pat ha ka krem Maw Rymsong kaba ki khot ka Jansuh U Bnang. Hap ban da rung kham shapoh ban lap ia kine ki jingthoh ha u Maw. Kine baroh ar tylli ki jaka ki don hapoh ka Hima Mawlong. Ia katei ka jingthoh ha u Maw ba don ha ka Krem Maw Rymsong la lap da u Hobarwell Diengdoh, na Mawlong. Une u Rangbah um juh tieng iano iano iuh marwei u ju jah na shnong ban wad ia kiei kiei kiba phylla ha ka Hima. Haba u iung ha ki krem ki kroh u rah bad ka dongmusa haduh ban da pynlong ia u ban lap ia kine ki Dak ha u Maw.

Kaba sngewsih ka long haba ngi leit wad ia utei u Maw jingthoh uba don ha Khlieh Mawlong ngim lap shuh bad la bna ba ia utei u Maw la pynpait haba dang shna ia ka lynti kaban leit sha Laitkynsew Kumta tang ki Rangbah Rangsan bad ki riewtymmen kiba dang tip bad kynmaw bha ia une u Maw ba don ki Dak. La ong ba kine ki Dak ki iapher na kiwei ki jait Dak bad kim iadei ruh bad ki jong ka Bangla, Hindi, China ne bad kino kino ki jait Dak haka Pyrthei. Kine ki Dak ki dei kiba da khlong ha u Maw.

Ha ka snem 1932 u Babin Swer, Lyngskor, uwei na ki nongsynshar ka Hima Mawlong u la lum dorbar ban ia ai jingmut shaphang kine ki Dak. Kiba kumno bad ki dei kiei? Ha ka dorbar don kiba ong ba la phah thoh da u Ashoka, don pat kiba ong ba la phah thoh da u Hieung-Tsang u nongthoh bad u riewstad ka China bad kumta ter ter.

Haba ngi bishar ia kine ki jingong, ka mih ka jing-kylli kumno kine ki briew ki wan poi shane, wat ha ka jingthoh jingtar ruh ngim lap, hynrei ngi lap tang ba u Hieung-Tsang u wan ha Kamarupa bad kiwei kiwei

ki bynta jong ka thaiñ shatei lam mihngi jong ka Ri India khlem da wan kiew shane sha ka ri jong ngi.

Mynhyndai la ngeit ba ka Ri Bengal kaın pat don bad ka dang don hapoh ka duriaw. Ki Ri Madan bakhraw jong ka Assam bad ka Bengal ruh ki don hapoh ka um khamtam ka Bengal ka don hapoh ka um haduh ka spah snem kaba 2 H.K. 1. Mynhyndai ıa kane ka Ri jongngi la ker da ka raieh raidam, ki khlaw ki btap bad ki don ki khla ki bseiñ bad kino kino kiba rung kulmar ki la shah bam ei bad sa kawei ruh ba ki kpa tymmen jongngi kim ju shah thala ia kino kino ki nongwei ban rung sha kine ki lum.

La iathuh Khana pateng la pateng ba ngi ki Khasi ngi don la ki jong ki Dak. Lehse kitei ki Dak ki lah ban dei ki jongngi ki Khasi. Ka jing kyrshan jong kitei ki jingong haneng ka pynshai ba ia ki Dak ba don ha u Maw kim dei kiba la phah thoh dano dano ruh, hynrei ki dei kiba la thoh da ki kpa tymmen jong ngi hi.

---

1. R.C. Majumdar, History of Ancient Bengal, sla. 28.

12. U MAWTHOH & U KHEÏTI

U Mawthoh bad u Kheiti ki long artylli ki lum kiba don ha ki thaiñ Ri War bad kiba ieng rasong mar pyrshah uwei ia uwei pat na Sepngi bad na Mihngi bad hapdeng jong ki la don ki them bad ki lhuh kiba kynthup iaka shnong Mawlong, Umwai, Wahlong bad Thangkhaiang.

U Lum Mawthoh u don ha khlieh Mawlong uba ieng kynshreng kum ka jingker lane kynroh na shaphang shatei lam sepngi na ka Mawlong Ki Mawlong ki niew ia u kum u lei khyrdop bad u lei shanshnong Hapdeng kine ki mawsiang bah la shong une u Ryngkew u Basa uba ki khot kyrteng u Mawthoh. Une u don bun ki khun ki ksiew. Ki tymmen ki iathuh khanapateng ba ha ka por u jumai bah 1897, ka shnong Mawlong baroh kawei ka la jot bad julor lut bad bun ki briew ki mrad, bad kynja baiin baroh kila iap lut, ki iing ki sem, ka khyndew ka shyiap, ki jingthung jingtep kila hap kila twa bad kylla sharing. Ki nong Mawlong kila sheptieng bad her syrngiew ka bym don pyrthei shuh. Kumta, kila phet shnong noh sha Mawkheiñ ka jaka ba kham madan. Hangne kila shong shipor hynrei wat la katta ruh ka jaka kala long ka bymbit bymbiang satia ia u pait nongshong shnong ka Hima Mawlong. Ki briew ki im ha ka tieng ka smiej bad ki jingpyrkhat khuslai suda aiu kan jia ia ki lashai. Kum ha kata ka por, ha kawei ka miet, ki paidbah nongshong shnong ha Mawkhleiñ kila iohsngew ia ka sur bajam kum u Lar-en kaba pyrta iaki ha ka ktien kaba sngewtynnat kaba ong ' Ko khun ko ksiew, to sngew to sngap iaka ktien jong nga. u Ryngkew u Basa jong phi, wat sheptieng, wat khaweit, nga don ma nga hangne wan shong ha kjat jong nga' ngan ker ma nga ia phi naki jingma ki jingmynsaw, na ki jingtwa ki jinghap ki maw ki dieng, ngan kyrkhu kyrdoh ia phi ba phin roi phin par, phin bha ka shnong ka muluk, ka rep ka riang ka kamai ka ka jih.

Kumta, ki Mawlong ..l ka jingngeit bad jingshaniah ha une u Ryngkew u Basa ki la lum dorbar bad kila rai

ban wan phai biang sha Mawlong bad shong hala ki kyntoit kyntoit haduh kine ki sngi. Ynda ki la shong ha Mawlong, kila thaw ia la ki jong ki jong ki dawan kiba ki khot ki Lyngkien Sandi bad ki ai jingkmia ia une u Mawthoh man ka snem da uwei u masi lynraw bad ia kata ka jingkñia ki khot ka kñia shnong.

U Lum Kheiti pat u don ha kjat shnong jong ka shnong Thangkharang uba ieng rasong na trai riat kum ka kynroh bah ba shan ia ka shnong. Ki Thangkharang ki ñiew ia u kum u lei shanshnong bad ki ju kñia ju khriam ia u haki por ba mynshuwa. La ong ba une u Kheiti u la long u blei dkhar uba la wan poi na sha ki tham ri dkhar. Kumta. ha ki por mynshuwa, ki dkhar na kylleng sawdong ki ju wan ai puja da u shira. mithai, kait snepkor bad kiwei kiwei. Ka don kawei ka thliew kaba jylliew bha hapdeng ki artylli ki mawpyllun ha kaba ki dkhar ki theh jingbam. La ong ba u lei Kheiti u ju iaid ju ieng ha lynti syngkieng sha Mawmluh-Sohra kum ki briew bad u iarap iaki haba ki shem haki jirgeh. U ju riam ju beit kum u sahep bad ka lok jong u ka riam kum ka mem. Ha ki por mynshuwa ki briew ki ju iathuh khana ki ong ba ha ka por ba khang lynti ki nongshohnoh ia ki briew ba iaid lynti kata ha shyiap bad Mawtylla, une u Kheiti bad ka lok jong u ki wan mih kum u Sahep bad ka mem. Haba ki nongshohnoh ki tang shu iohi iaki ki la her krad, hynrei tang shikhyllipmat haba ki nongshun kila phet maki ruh kila shu jah rngai noh.

La ong ba haka por hyndai, u Mawthoh bad u Kheiti ki ia ieit lok bha bad ki ju ia leit ia wan barobor. Hadien kata, u Kheiti u la shongkurim ia ka khun jong u Mawthoh, u la leit ialam iaka sha Thangkharang bad kila ioh uwei u khun shynrang. Ha kawei ka por, u Kheiti u la leit kai sha ri dkhar bad u la wallam sa kawei ka tnga kliar bad u la buhrieh iaka haka jaiñspong jong u. Ym shym don mano mano ruh ba tip bad iohi ia kata wat ka lok trai jong u hi ruh kam tip bad iohi haka por u thiah lane u shong. Haba u leit iaid kai u sei iaka na jaiñspong bad ki sa ia iaid shijur kum ka mem bad u

sahep. Kumno-re-kumno ha kawei ka sngi ka lok traî jong u ka la iohi bad kala iathuh ia kata ha u kpa jong ka u Mawthoh. Kumta u Mawthoh da ka jingbitar u la phah khot ia u Kheiti. Tang shupoi u Kheiti, u kthaw kurim jong u u la kylli ia u bad u la ong, "Pleng nalor ka khun jong nga me la don sa kawei ka tnga kliar mo" u Kheiti u la len horkit hordang ia kata. Kumta la long ka jingiania iamai kaba jur bad la long ka jing ia shoh ia dat. U Mawthoh u la phut iaka jaiñspong u Kheiti bad kata ka tnga kliar kala hap kynsan ha madan. Kumta u la shoh la lynngeit ia ki baroh arngut ha ban da biang bad u la tare sa da ka tiar ban pyniap noh ia ki Kumta, u Kheiti bad la ka lok ki la phet bak sha Thangkharang. Hynrei u Mawthoh uba la dap daka jingbitar shla u la shim da ki khnam ding u la siat ia u Kheiti na shiliang ha shiliang lum. Kumta ha kata ka miet dum bnai kala khie ka thma bah hapdeng kine ki arngut ki Ryngkew ki Basa. Ka shnong Mawlong kaba don ha them kine ki lhuh bah kala long kum ka madan thma. Ki briew baroh shi shnong kila iohi ba her ki khnam ding na baroh arliang ki lumbah kumba her ki rusni ha suiñ baroh shimiet La ong haba u Kheiti u la thmu ban siat ia u Mawthoh la dkut kynsan u sai siej ka ryntieh jong u bad u khnam u la dei pynban ia u khun jong u bad u la hap shaduh trai riat. Haduh mynta ki don laitylli ki mawpyllun kiba syriem ia ka khoh Ramhah, artylli ki don marsyndah haneng bad uwei ha rum.

---

13 U TIEWMYNGNGOR

Hyndai ki ong, u Tiewmyngngor u Sohmyngngor bad u Phanmyngngor kim pat ju don ha Ri Khasi lane Ri War. La ong ba ia kine la wanrah da ki shipai Mongol lane shipai Musulman ha ka por ba ki wan hiar thma ia ka Riwar hapoh ka jingialam u Mirjumla. Ki War kila ioh ia une u Tiewmyngngor ha ka por jong ka jingwan hiar thma u Mirjumla iaka Shala bad Mawlong Ynda u Mirjumla u la pyndem iaka Ri Assam u la mut ban jop thma sa iaka Ri Khasi da kaba kiew da ki lieng artet na Sylhet sha Shala bad Mawlong, lyngba ki phud jong ka wah Umīam (Shala), wah Sonai bad wah Umdan (Mawlong). Don ruh ki shipai iaid kjat kiba la poi ha lum Sohriew (Mawlong) bad ha lum Disham (Shala), hynrei kine kila iap lut tang haka jingdait ki skaiñ malaria bad cholera. Kiba kiew da ka lieng nyngkong eh kila hiar thma iaka Sarang, Kalatek bad Umsaw, ki shnong jong ki Shala bad kila thang pluh iaki. Ki Shala ki tang shutip ia kata kila phet rieh noh sha ri rymsong bad ha shnong ym don briew shuh. Kumta ki Mongol kila leit pynieng dara ha Lumpukri (Shala) bad ka Ryngku-iapsem ha Shombti (Ichamaty) (Mawlong). Ki Shala ki la lum ka Dorbar Hima bad kila rai ban ia tylli lang kawei ka buit kawei ka bor ban ialeh ia une u nongshun. Kumta kila khot lang iaki Hima ba marjan baroh kum ia u Syiemlieh (Nongkhlaw), u Syiemiong (Mawlong) bad ki Saw Seng bad iaka Dorbar la pynlong ha u Lum Bjniang (Mawlong) bad kila iatch soskular ban ia ieng lang kawei ban pyndem ia une u nongshun Ia kane ka soskular latip iaka kum ka "Sawthyndaw".

U Mirjumla u la nangtharai ba ki shnong ki don harud wah kumba long sha ri dkhar. U la hukum iaki shipai ki swar jong u ban kiew artet ka Bakra Shala daki lieng bad kila poi hajan sohmanir kaba long ka wah kaba khim bad kaba kyrtoh iaka jingsawa. Hangta u Mirjumla bad ki shipai jong u kila sdang ban kynhoi risa jur haduh katta katta ban pyntieng iaki Shala. Hynrei ka jingkynhoi risa jongki kala kyrtoh lyndet kum u mawsawa bad ka la kham jam shuh shuh ban ia ka jingpyrta jong ki. Kumta,

u Mirjumla u la tharai ba kane ka jingsawa ka dei ka jong ki shipai Khasi kiba mut ban khangdong ia ki haka khim wah, kloi lan u la hukum iaki shipai jong u ban phai dien noh. Dei kane ka jingleh bieit jong u ba ki War ki sa sin "Bieit kum u Jula (Mirjumla). Haduh mynta ia u briew uba leh bieit ki ju sin u "Bieit jula".

Ki Sawthyndaw kila ialeh tyngeh daka thma kai khlaw pyrshah ia u Mirjumla. Ki Mawlong kila shna ka kynroh kaba jrong ban set iaka um ha ka wah Sonai kaba ki khot kyrteng ka "Set" haduh mynta Ynda ki shipai u Mirjumla kila poi hajan ki pynpra ia kata ka kynroh um bad ki lieng jong ki Mongol kila kylla khongpong bad ki shipai kila iap jyllop. Ki Sawthyndaw kila jop iaki Mongol bad kila beh krad iaki sha Bengal bad iaka jingphet jong ki la tip kum ka "Phet-Mongor".

Halor u Lum Ryngku ha Shombti, ki shipai Mongol ki dang sher dara hi bad ki da khmih syntiat kumno ban kiew sha shnong Mawlong hynrei kim lap lynti satia namar ki Mawlong ki iaid lynti napoh krem rymsong kaba don ha sohdoit bad ki buh uwei u maw khyrdop ha khmat ka krem ba lada uno uno uba wan bri khatduh na sha ri dkhar u dei ban khang khyrdep noh ia u Ha kane ka thma, ki Mawlong kila knia la khriam ha u Ryngkew u Basa, haki lei Kharai ki lei Khyrdop bad ka lei Kali ban iarap iaki ban jop ia ki nongshun. Kumta kine ki blei kila pynshyrkhei ia ki shipai Mongol, mynmiet mynmiet ki shipai kila iohsngew ia ka jingsawa ha khlaw rymsong jong ka Umswiah umtngaw kumba tied nakra bad iaki ding kum ki dongmusa kiba iaid tawiar ia ka khlaw baroh shimiet. Ynda la shai mynstep kila leit ban jngoh ka dei kaei, pynban kila iohi iaka wei ka thei samla ba bhabriew bad ka tang shu iohi iaki kala rung noh shapoh krem rymsong bah. Kila ia ap hangta ban kem iaka hynrei kam shym mih shuh haduh ban da miet kumta ki la leit noh. Ynda la shai mynstep kila leit biang bad buh da ki syn-iew khlaw laiphew jaid; hynrei kam mih satia. Haba ki leit katei ka don bad tang shu iohi iaki kala phet noh. Kumta, kila wanrah da u syntiew uba kham pher na

ri dkhar. Ynda ki leit buh da uta ki shem ba ka sngewbha bad ka shim ia u. Kumta ki la wanrah shibun da ki lieng na Shatok (Chattak) lyngba ka wah Umdan bad ki leit buh khyndiat pa khyndiat man ka sngi bad ki thap artat kumno ban ioh kem iaka.

Man ka miet, ki shipai ki iohsngew iaka jingsawa jong ka ksing ka nakra bad iohi iaki phylliah ding hangta ha khlaw bad kila lyngngoh shibun eh. Ha kawei ka miet baroh kila iohsngew ia kata ka jingsawa bad kita ki phylliah ding kiba la wan ha ki dara jong ki. Kumta kila khynñiuh bad sheptieng shibun eh bad ha kata ka miet hi ka khlam kaba jur kala kem ia uwei-pa-uwei u shipai bad baroh kila iap lut phar. Ki Mawlong, ki Shala kiba sngap syntia htangta kila lyngngoh ba ki dara jong ki kila kynjah, la ki ap ar sngi lai sngi ruh ka shu long kumjuh hi kumta kila leit ban peit hynrei kila lap pynban ba baroh kila iap lut Hangta ha dara kila iohi ia ki metïap, ia ki tup ki man ki suloi ki bakhor, u Sohmyngngor, u Phanmyngngor bad u Tiewmyngngor. Kumta kila shim bad khar ei baroh bad kila leit rah sha la ki shnong ki shnong. Ia kane ka jaka ba iap khlam ki Mongol la tip pateng la pateng kum ka Ryngku-iap-sem kaba mut ba la iap baroh shi iing shi sem shi khrum shi khram.

Na kine baroh u Tiewmyngngor u la long u syntiew uba itynnad tam ia uba ki War Mawlong, Shala bad kiwei kiwei ki ieit eh ia u. U la long u syntiew uba don ka rong kaba itynnat. uba saw lieh-byrtem kumno re. Naduh kata ka por ki Rang bad ki Thei samla ki ju pyndon kam ia u ha ki por ba ki leit shad leit kmen ha ki phur ki siang (ki shad niam lane shad sukmynsiem). Ki Kynthei ki sien ia u ha Pankhyllong bad ki rangbah pat ha ki Shkor Ki riewtymmen hyndai ia u samla uba bhabriew ki ju sin ia u kum u "Tiewmyngngor".

---

14 U MAWPYLLUN HA UMKATAIT

Ka Umkatait ka long ka Lawkyntang jong ki dong Diengsiar ha Mawlong. Ka long ka khlaw kaba rben bha kaba don ki diengbah diengsan ba la pur da ki meinub ki meisyntad, ki don ki siej ki skong, ki dieng tynriew ki dieng shylla kiba kah dum iaka sugi u bnai bad ym ju don jingshai satia la mynsngi lane haka por shai bnai. Hangne ki shong ki bseiñ ki ktiar ki mrad ki sim ki doh kum ki khla ki bsad, ki kub, ki dkhoh ki lyngthnga bad kiwei kiwei. Ki Nong Mawlong ki kheiñ kyntang bha ia kane ka jaka bad ki ñiew ba ka long ka jaka ba shong ki blei. Nangne ym ju bit mano mano ban pomdieng pom siej lane kren sih kren sang namar ki tieng ioh pynshitom ki blei Lada kino kino kiba leh pyrshah ia kine ki adong adit ki briew ki da iap shisha khamtam ki nongwei nongar ki bym tip ia ka niam ka rukom, ki tang shu leh thala thaleiñ ki hap shisha haka tyrut. Hapdeng kane ka khlaw la mih kawei ka wah duid kaba khuid bha khlir khlir ha kaba u Lyngdoh u pun shyngiar ban tong umdih umbam ki briew. Hangne u ju leh niam leh rukom; u knia u khriam haka por ba long ka phur Mawlong. Dei tang ma u uba lah ban pom dieng pom siej. u tynriew u tyndai ban pyndonkam ha kaba shna iing blei lane rynsan ha Lyngkien Diengsiar ban shong ki briew ha ka por ba long phur long siang.

Haba kut kane ka law kyntang la don uwei u mawpyllun harud lynti ba iaid ki briew na Mawkhen sha Nengnong ha ka por ba ki leit phur. La ong ba une u maw u long u maw ba ju shongthait ki blei barabor bad ki trai shnong kim ju nud ban ktah thala ia u. La don uwei u sohshnong na sha ki thaiñ lum Khasi uba kyrteng u Ri uba wan shong bylla ha Mawlong haka por ba dang bha dang miat u sohniamtra kyrhai bad une u shongwai ha Mawkhen. Une u briew u la long uba sarong bad uba kop bha ia la ka jingnang jingstad kum u nongkheiñ u nongkhan. U la long ruh u briew u bym ju pyngngad ka jabieng namar ka jingdih buaid than jong u. Shisien u la beiñ u la khoh iaki blei ki dken ki Mawlong bad u la

long ruh u briew uba buitti bha. Ha kawei ka miet jong ka phur Mawlong ba ki khot "Ka Riewthang" kane ka long ka jingkheiñ sngi jong ki Mawlong ia ka phur. Uta u briew u la buaid bha ha kata ka miet, u da rah bad ka syiar ba u dang shu wan kem tuh nangno-re-nangno. U la iaid na kane ka lynti na Umkatait bad u da mut ban leit sha Lyngkien ban leit peit ba shad nohkjat ki thei samla. Hangta u la lap ka jingbuaid eh u la shongthait shuwa shipor halor une u Mawpyllun ba ju shongthait ki blei. Ynda la kham jem ka jingbuaid u la mut ban iengnoh nangta hynrei um lah ieng shuh. U la pyneh ban ieng sa shisien katba kot la ka bor hynrei hangta ruh um lah ieng shuh. U la pyneh ban ieng sa shisien katba kot la ka bor hynrei hangta ruh um man lah satia namar la long kumba pyndait paiñ halor u maw iaka jingshong jong u. Kumta, u la lynniar kliang bad baroh ki paidbah kila ia mih ki nangtharai katta ba u la shah ksih ha u nongshoh-noh. Hynrei haba ki paidbah bad ki dongmusa kiia poi ha kata ka jaka, kila lyngngoh ban iohi ia u ba u la long kum ka sim kaba la ngat ha ka thit. Kumta, u la iam la lynniar, u la nguh la dem bad la pan map na ki trai shnong iaki jingleh bakla jong u baroh. Hadien kata, ki paidbah kila leit khot ia u Lyngdoh na Lyngkien ban wan pyllait ia u. Ynda u Lyngdoh u la wan u la duwai dupat iaki blei bad hadien kata u sa lait. Kine kila long ki jingshisha haki por ba mynshuwa haba ki briew ki dang bat skhem iaka Niam Tynrai kaba long ka Niam tipbriew tipblei bad haba dang ieng rasong ka hok.

———

15. U SNAPUID

U Snapuid lane u Woh Sna u la wan poi sha Mawlong ha ka por ka jingsynshar jong u Syiemiong. La ong ba une ruh u la long kum u Kyllong Raja u Syiem sait snier; hynrei ym don jingtip la u don jingiadei ei ei bad u Kyllong Raja ne uba hiar pateng naka jait Syiem Malngiang, Une um shym la long syiem lane riewthma kum u Kyllong Raja, hynrei u la long u riewblei uba bat bad sumar ia ka 'lei Kali', U la long u briew uba phylla shibun, ha Mawlong la ju khot ia u, u Snapuid namar teng teng ki briew ki ong u ju leit sait ia la ki snier ha Umkatait. U la long u briew uba heh bad uba jrong ka rynieng, uba lyngkhuid bad u bym ju phong-jaiñ phong-nep hynrei u kup tang da u sñiuh la jong. Haba u iaid la ong ba u sñiuh jong u u sar haduh khyndew bad haba u leit jingleit ia u Sñiuh jong u la rah da ki saisiej ryntieh jong ki khyndai rangbah ba ki khot ki Khyndai bah ryntieh.

Une u la shong la sah ha Nartiang ha ka por ka jingsynshar u Jasomanta Rai, u Syiem Jaiñtia ha kaba ka Niam Hindu ka dang ieng rasong ha Jaiñtiapur ha kata ka por. Ki Jaiñtia ki mane ia ka blei Kali ba ba la wanrah da ki Khar-Pandit Hindu. Kane ka blei la ong hana ba ka don shibun ki shakri shakor, ki shipai ki swar bad ki pait iapom. Ka la shong la sah ha Nartiang la bun bun snem hynrei namar ba ki Jaiñtia kim lah pynbit pynbiang shuh ia ka, ka la kwah ban phet noh nangta. Kumta, ka la her kylleng kum ka paro ia ka ri Khasi-Jaiñtia ban wad jaka shong bad ha kaba khatduh eh ka la i mon ban leit shong noh ha ka Hima Mawlong sha ki thaiñ Ri War.

Ha kawei ka sngi, ka 'lei Kali ka la hukum ia u Snapuid ban mih noh na Nartiang bad ban leit sha Mawlong bad u Snapuid u la kohnguh ia ka jingbthah jong ka blei. U la rah ia ka blei da kaba buhrieh hapoh u sñiuh barben jong u. Haba u mih na Nartiang la bud nadien jong u da ki shipai ki swar jong ka blei.

bad ia u sñiuh jong u la rah da ki Khyndai bah ryntieh bad tang shimiet hi ki la poi ha Mawlong kaba ka jingjngai jong ka ka la long kumba 200 Km ei ei da kaba iaid na lynti khlaw. La ong ba ha ka por ba iaid lynti u Snapuid bad ka 'lei Kali, shibun ki briew kiba iaid miet ha kata ka por ki la shu iap ei kha makha. Ki shipai jong kane ka 'lei Kali ki la long kiba runar shibun bad ki shu pyniap kiu naphang ia kino kino ki briew lane ki mrad kiba ki ia kynduh haka lynti iaid jong ki.

Mynstep, tang shu poi ha Mawlong, u Snapuid u la leit bran bran ban ia kynduh bad u Syiem Jermen Sing ban pan jaka shong jaka sah na u ha Mawlong kumba la bthah da ka blei. U Syiem tang marwei hi um shym lah ban rai ia kata bad u la khot ia ka Dorbar paidbah kumno yn leh ia une u riew-phylla. Ha kaba nyngkong ki Mawlong ki la sheptieng ban pdiang ia une u briew uba khyllah uba ka dur jong u kaba itieng rangiep, uba heh uba jrong lyngkhuid bad u sñiuh jong u uba sar haduh khyndew haba u iaid. Hangta u ieng thik marwei hapdeng dorbar ha khmat u paidbah bad u la sdang ban kren. U thylliej jong u u la long uba pnah bad uba thiang ban kular U la kren ha ka sur kaba sngewrit bad sngewtynnat, u da kyrpad sngewsynei ia u Syiem bad ka Dorbar ban ai jaka shong jaka sah ia u bad ka blei ha kano kano ka jaka katba sngewbit. U la iathuh ia ki jingthmu jong ka blei ba ka la jied ia kane ka jaka. U la ong ba kane ka 'lei Kali ka long ka blei kaba donbor tam ha ka pyrthei baroh kawei, kaba long tang ma ka kaba lah ban iada ban ri ban ker ia phi na ki jingeh, na ki jingma, na ki nongshun ki nongpen bad ki nonglehbor ki nongthombor. U Syiem bad ka Dorbar ki la sngewdei bad sngewbha eh ia ki jingkren bad jingkular u Snapuid bad da kawei ka jingmut ki la shah ia u ban sah ha Mawlong bad ai jaka shong ha Nengnong Ynda u la shong katto katne snem ha Nengnong u la iapoi kha bad kawei ka briew na ka jait Lyngskor kaba kyrteng ka Iaw Iit bad ki la ioh u wei u Khun shynrang uba kyrteng u Juda.

Da ka jingbthah jong ka blei, u Snapuid, ka Ïaw Ïit, bad u Juda ki la leit shong noh hajan Hat Thor. Haduh mynta dang don kane ka bri jong ka Ïaw Ïit. kaba don kyrhai ki diengsoh ki dieng kwai, ki diengsohphan, ki diengsohpieng ba ka la thung hynrei ka la long ka lawbah lawsan ba shong ki khla ki bseiñ ki ktiar bad ki mrad khlaw laiphew jait bad ym ju don ba nud mano mano ban leit siat mrad nangta na mar ki Mawlong ki kheiñ kyntang ia ka bad ki ong ba dei ka jaka ba shong ki blei. Kane ka Hat Thor ka la long kawei na ki Hat ba pawnam hyndai ha ka por ba dang iaid bha ka khaïi nar hapdeng ki briew u Syiem Haiñsing na mawmluh bad ki Khar Sylhet.

Hadien kata, da ka jingbthah jong ka blei u Snapuid u la thaw ka iing blei halor u Lum Kaitrit bad ki dkhar na kylleng sawdong ki la wan ban mane ia kane ka blei bad ki dkhar ki khot kyrteng ia kane ka jaka ka Kalibari kaba mut ka iingshong ka blei. Kum ka jingbuh jingkynmaw u Snapuid u la thung uwei u diengsohphan ha Lumsohriew uba dang don haduh kine ki sngi ha kaba ki briew ki khot ia u U Sohphan U Sna. Une u Sohphan uba la im da ki spah snem, u la long u dieng uba heh bad uba jrong; hynrei namar ba kane ka jaka ka la sah lawbah lawsan, ka la pluh man ka snem kumta une u Sohphan u la ing noh shiliang bad u la nangtroiñ nangtroiñ. Ynda la iap u Snapuid, ka Ïaw Ïit bad u Juda ki la wan shong shnong noh ha Mawkhen. Haduh mynta dang don ka Shyngoid maw ha kaba u Juda u ju ieh niam leh rukom ia la u jong u kpa.

Ki Mawlong, mynshuwa ki la long kiba ngeit ia ka Niam Khasi Tynrai hynrei mynta ki la kylla long ki nongmane ia ka 'lei Kali'. Ki ju ai puja ia ka man ka shisien arsnem da ki blang ki syiar bad ki paro bad hadien pat ka la pan da u briew syndon; hynrei namar ki jingjia ba sngewsih ba u Nongbat blei u la jan puja ia la u jong u khun marwei kumta u la pynduh noh ia ka. Ha kaba nyngkong kane ka blei ka la

kyrkhu kyrdoh ia ki Mawlong bad kyntiew ia ki sha ka burom kaba khraw ha ki thaiñ Ri War, Ka la iarap iada shisha ia ki na ka jinglehbor jong ki nongwei. Shisien ki Musulman hapoh ka jingialam jong u Mirjumla ki la hiar thma ia ki Mawlong na sha ki thaiñ Shella bad Shiahkhaiñ, hynrei ka 'lei Kali ka la shoh iap ia ki da ka khlam kaba jur halor uwei u lum ba ki shong uba ki khot mynta u lum Ryngku Iapsem Ka la iarap iada ia ki briew ruh ha ka tieng ka smiej mynmiet myniong ha ka por ba ki wan hat wan iew da kaba phah synran da ki artylli ki Khla heh (Tiger of Bengal), uwei u ialam na khat bad uwei pat u bud nadien haduh ba kin da poi suk ha shnong bad laid na ki nongshun bad hadien kata ki sa leit phai noh sha ri madan. Bun kiei kiei ba ka la kyntiew bad pyndon burom ia ki Mawlong la ha ka put ka tem, ka shad ka kmen, ka jingialehkai ne ka shad mastieh, ka shad pom blang ne ha ka spah ka hajar ha ka long briew man briew bad ba jingnang jingstad bad kiwei kiwei. Hynrei tang shu bakla, ka la bam kylla ia kita kiba mane ia ka; wat u Syiemiong ruh ha kaba khatduh u la duhjait bad leit phai noh sha Nongspung bad iaka Hima la synshar noh da ki lai Myntri kiba long u Sirdar, u Doloi bad u Lyngskor.

---

16. KA NOHKALIKAI

Ka Kshaid Nohkalikai ka don shaphang sepngi na Sohra hajan ka shnong Rangjyrteh, kane ka shnong ka la duh noh bad kam don snuh mynta. Mynhyndai kane ka shnong ka long kaba paw nam bha ha ka kam khaii nar. Ka Kshaid Nohkalikai ka long ka kshaid kaba itynnat bha bad ha ka por lyiur ka uni ka heh bha bad ka noh rymphum Ka por synrai ka long ka aiom kaba ka pyrthei ka mariang ka itynnat bha bad kan khambha ia ki nongpeit kai ban leit ha kane ka por. Ha trai jong kane ka kshaid ka long pung. Ka wah Umïong ka dei ka wah kaba wan ban pynlong ia kane ka kshaid. Ka tyllong jong kane ka wah ka mih najan Laitryngew bad da ka jing wan nohlang jong ki wahduid ka pynlong ia kane ka wah ban nangheh nangheh katba ka nang tuid arsut

Ha kane ka shnong Rangjyrteh la don kawei ka briew kaba kyrteng ka Likai. Ka long ka briew kaba duk bad ka la don la u tnga. Ha ka jinglong duk jong ki kum ka ïing, pynban ka ïing jong ki ka long ka iing kaba suk Ki la ioh iwei i khun kynthei bad hadien ba la kha ia i khun jong ki, u tnga jong ka Likai u la iap noh. Hadien ka jingiap jong u, ka la im jynjar bad ka hap ban trei shitom ban kyndoi ja kpoh bad pyndap ïa ka ïing ka sem. Katto katne snem hadien i khun jong ka i la kham heh bad i la nang ban ialeh kai para khynnah. Ka jingbym banse jong ka Likai ha ka jinglong duk jong ka, ka la hap ban wad noh da uwei u tnga khnang ban suk ban aram bad ba un ïa peit lem ha ka pang ka shitom bad ba un iarap pyndap ïa ka iing ka sem. Te ka la shong kurim bad uwei u briew; hynrei pat kala ieit thep mynsiem eh ia la i jong i khun bad kane ka la pynlong ia u tnga jong ka ban isih ia ita i khynnah.

Ha kawei ka sngi katba ka Likai ka dang leit on nar, uta u kpanah u la shim ia ita i khun jong ka Likai bad u la shoh doh ia i. U la shet jyntah ia ita

i khynnah, u shet bang bha bad u la buh ha ka jaka ba kan wan bam ka Likai. Ynda u la dep pynkhreh u la shim ia ka khlieb, ki shyieng bad kiwei kiwei bad u la leit bret sha jngai. Ïa ki shympriahkti pat u la klet noh hapoh u shangkwai. Ynda u kpanah u la dep lut ki kam ki jam u sa phet noh ia lade bad ka Likai ka la wan phai, tang shu wan kala wad shuwa ia la i khun bad haba kam shem kala ong "shuh ngan da bam ja shuwa bad ngan sa wad ynda nga la dep bam." Te kala sdang bam bad ka shem ba ka ja ka jyntah ka bang bha bad ka iaroh shibun ia la u tnga. Ynda ka la dep bam kala shim sa u shangkwai ban bam kwai bad ka shem pynban da ki shympriahkti. Haba ka la peit bha ka shem ba dei da ki shympriahkti i khun la jong. Hangta kala lyniar ka la lynpat ia lade ba ka la kum bam ïa la i khun la jong. Ka shim ia ka wait ha kti bad ka mareh, ka shnong ka thaw ka la khih bad ki briew ki la lyngngoh ia ka jingleh jong ka. Haba ki briew ki la kylli ïa ka balei, ka ong ba la shet u tnga jong ka bad ba ka la kum bam ia la i khun. Ki briew ki la khroh la kjoi ia ka hynrei ka la mareh kum ka briew kaba lamwir sha kata ka kshaid La ki mut ban khang lynti ïa ka hynrei kim nud namar ki tieng ioh ka pynmynsaw. Ka bapli ka Likai ka la pait ka dohnud haba ka pyrkhat shapbang ka jingleh u tnga ïa i khun jong ka. Ki briew ki shu bud ia ka na jngai bad haba kala poi hajan ka kshaid ka la noh ïa lade bad kala ïap.

Naduh kata ka por ia kane ka kshaid la khot noh ka Kshaid Noh-Ka-Likai.

———

17. U MAW SYNRANG U JREM

U Maw Synrang u Jrem u dang don haduh mynta ha ka Wah Shyrten. Shisien ha kawei ka por la mih uwei u riewkhlaiñ ha ka shnong Nongwar rim (kata kaba la duh noh mynta) uba kyrteng u Jrem. Une u Jrem kum u riewkhlaiñ u long uba sarong bha, u ju lehbeiñ ia ki briew bad u ju pynkulmar shnong. U shim ia kane ka kam pynkulmar shnong jong u kum ka jingkeh sngewbha sngewtynnat. Bunsien u ju shoh kai iaki khynnah, u kdiah kai ia ki kti ki kjat, u jwai iaki shkor, u tan ïa ka khmut jong ki. Ma u u dang shu leh kai hynrei ki khynnah bapli ki la pangmet bad mynsaw ruh. U shoh u dat wat iaki rangbah ruh. Ynda u la buaid u halla malla ha shnong ha thaw kum u lamwir. Haba la bishar bad daiñ kuna ia u, u siew beit bad ynda la dep u leh biang kumjuh shi kumjuh hi. Bunsien u ialang lok bad ki riew buaid tanglang. U ju khawai kyiad ia ki bad barabor ma u bad ki paialok jong u ki ju pynkulmar ia ka shnong ka thaw. Lada ki ïashoh ia u lai ngut saw ngut ruh u dang lah hi ma u. Kumne ka jia man ka poi bad ki briew ha shnong kila ngiah bad isih ia u. Shisien ki la lum ka dorbar shnong bad la pyrta ba uwei pa uwei na man kawei pa kawei ka iing dei ban mih ha ka dorbar kaban sa long bad lada ym don shynrang dei ban mih da ki kynthei. Ka la poi ka sngi long Dorbar bad la ïa wan poi ki shynrang bad ki kynthei ruh kumjuh. Ha ka Dorbar, ki shynrang ki ong, "Ba ia u Jrem dei ban shu pyniap noh", hynrei ki kynthei kim sngew iahap bad kam dei hi ruh ka dustur ban shu leh kumta bad ki ong, "To ngin shu ia kiar noh na u bad ngin ym ia kren shuh ia u wat la u leh kumno kumno ruh". Kumta ka Dorbar baroh kawei ka la sngew ïahap jingmut bad ki la ïa mynjur lang ia ka jingai jingmut jong ki kynthei. Kumta ka Dorbar kala rai ba naduh kata ka sngi hi baroh ki nongshong shnong ha Nongwar kim bit shuh ban ïa kren lane leh pariah parai lane ïa syllok lang ban ym ai kam ai jam ïa u Jrem nadong shadong bym bit shuh ban ïadei bad u ha ka ïap ka im bad ban ïa kiar rai maw rai dieng na u. Ha kaba mynnyngkong u Jrem u nangtharai ba ki shu leh kai bad um pat sngew ei

et. Ki lok kiba u ju ia dih ia bam ryngkat man ka sngi ki dang ia wan hi bad u katba u dang khawai kyiad ia ki. Hynrei ka shnong kala maham jur ia kita ki lok jong u, bad suki suki kita ki lok jong u ruh ki jah uwei hadien uwei. Lada ki shnong ki thaw ki iohī la ki kur jong u lane kino kino kiba ia ki en īa u ne kiba īajan bad u kata kan ai saja kaba jur. Haba u Jrem u kren lane u mut ban wan kai sa iing jong ki, ki ong "Ba ngi bun kam bad ym don por ban ia shong kai bad me" bad ki khang artat la ka īing ka sem. Haba ym don ba īa kren shuh bad u, u la long kum u briew uba bieit bad u la sngew ialade kumba u shong ha ri khlaw khlem lok khlem jor. Kumta u la kut jingmut ban phet noh na shnong bad ban leit shong noh hapoh uwei u maw uba long Synrang uba don harud ka shnong Nongwar rim uba ki khot u Maw Synrang u Jrem bad najan uta u maw ka don ka wahduid kaba kyrteng ka Nur Ditar. La khot kyrteng ia une u maw namar ba u Jrem u shong u sah hapoh synrang uta u maw bad hadien kane ym lah tip shuh shaphang ka jingim jong u.

Hadien kane la mih uwei u briew ha Nongwar rim uba kyrteng u Shohthan na ka jaid Khaiñ (Chyne). Une u briew u la īoh puri bad kyndit ha kawei ka janmiet u la pyrta shnong bad u la ong kumne" Ko Rangbah, ko Samla ko khynnah ha sngew, ha sngap kan sa jia hangne ha shnong ba un sa khie u Kharsatar (Īakjakor) bad ki lum ki wah kin sa twa". U la pyrta ia kane kumba shitaiew artaiew mynshuwa kaba long kum ka jingiathuh lypa jong u. Ki briew kim ngeit īa u bad ki ong ba u dei u khleh bieit. Ha kawei ka sngi kala jia shisha ba ka um ka la kynjat umsaw napoh khyndew. Ki briew haba ki iohi ia kane kila ngeit ia ka jingong u Shohthan Khaiñ bad kila sheptieng. Baroh kiba shong ha kata kawei ka dong ki la leit buh lut ia ki luta (kthem) ki khiew ki pliang bad kiwei kiba la shna da ka rnong hapoh kata ka Synrang u Jrem. Ka um ha kata ka Nur Ditar kala khlaiñ bha bad la tuid bad mih ka Umsaw umīong Kata ka um ka la khlong lut ia kata ka khyndew bad uta u Maw u la ban lut ia kita ki tiar ki tar rnong kum

ki pliang, ki khiew bad kiwei kiwei bad ki la them bad dam syndah lut hynrei tang ki luta te kim shym la duh lut, bad don kiba la sah kut hangta hapoh ka khyndew. Ha ka jingkhlaiñ jong kata ka umsaw la rong lut ia kita ki khiew, ki pliang, ki dabor, ki luta (Ktem) bad kiwei kiwei shaduh ka Kshaid kaba hajan ka Wah Shyrten. Kita ki tiar ki tar kila kie bad hap nangta na kshaid haduh ha trai bad sah kut ha thwei. Kane ka Kshaid kaia long ka bym da jrong. Ha tiai jong ka ka long pung bad ki luta (kthem) ruh ki la sah kut hangta bad naduh kata ka por la khot ia kata ka pung ka Pung sah Kthem, hynne la ong ba une u maw u kynthih na jrong Kshaid shaduh pdeng ka phud wah Shyrten bad u la sah kut hangta haduh kine ki sngi bad uba la tip haduh mynta mynne kum u Maw Synrang u Jrem.

Ka jingsneng kaba ngi ioh nangne ka long 1. Ka jingsarong u Jrem kala pynlong ia u ban poi sha ka jingjot bad haduh ba u la sah tang marwei hi.

2. Utei u Maw uba la shah rong noh ha ka um, ka thew ia ka nongrim, u briew u bym don nongrim kaba skhem ba kano kano ka por u lah ban kyllon. Kumta keiñ ngi lah ban ong—

Dei ha u Rangbah keiñ
Ka shong ka mon ba jwat;
Jingeh baroh u beiñ,
Ia u phim lah ban rat.

Namar kata ka jinglong Rangbah ba shisha kam shong ha kiba ngi shu ioh tang na shabar dei ha ka jingkhlaiñ ka mynsiem; ka bor pyrkhat bad ka jingskhem ka dohnud ka pynlong skhem ia u briew ba un nym kyllon wat la ki jingeh ki wan.

———

18. KA JITLAKHAI

Mynhyndai eh la don uwei u riewrangbah uba na ka shnong Mustoh uba kyrteng u Thu* Kunok. Une u briew ula long uba smat uba sting bad u la long ruh u riew kamai kajih na ka jingrep jong u kum sohñiamtra, kwai, sohphan bad kiwei kiwei. U ju leit die soh sha hat Phali bad tang shupoi ha Hat Phali u pynbeit ïa ki soh ba kin wan dur bha ha ka deri (basa) jong u bad hangta u ju leit bta khmat bad shong thait harud wah ka pung Phali jong ka wah Umiam Ha kawei ka sngi katba u dang shong pyngngad marwei hi hangta la wan mih kawei ka thei bhabriew hynrei ka dei ka Puri. Kane ka Puri kala wan shajan une u Thu Kunok, hynrei une u briew tang shu mar syn iohi ia kata ka briew ba ka wan shajan jong u u la phet noh namar, hyndai u rangbah uba shida u lehraiñ bad u kiar na ki thei bhabriew. Ha ka sien kaba ar ruh u la leh kumjuh. Ha ka sien kaba lai katba u dang shong pyrkhat marwei harud kata ka pung, ka Puri kala wan mih biang shajan, harud hajan krung jong u; hynrei ma u pat um shymi poi pyrkhat ei ei. Ynda une u briew u la iohi ia kane ka briew kaba bha briew kaba shong ha syndah jong u u la sheptieng, hynrei kane ka Puri kala kren ia u bad kala ong, "Balei phi sheptieng ïa nga ngam dei satia ka briew hynrei nga dei ka Puri bad nga don ka jingieit ia phi kaba haduh katta katta bad nga da thmu ban ia teh sai ïong sai saw bad phi kata ban shongkurim bad phi."? Nga ju shong ju sah ha ka thwei jong ka kshaid Nohkalikai bad nga ju sngewsynei haduh katta katta namar bym iaid beit iaid ryrtih ka synshar khadar lane ha ka im lang sah lang bad kiwei kiwei ha kane ka Hima 23 shnong jong phi kaba don bun ki jingeh, tang kawei ngan ong lypa ia phi ba ynda la ioh khun iwei ngan ym ia shong ïa sah ryngkat shuh bad phi hynrei ngan leit phai noh sha la ka jaka. Kata ka khun kaba ngin ioh kam dei ban shongkurim ïano ïano hynrei ka dei

*U Tymmen

ban shong samla tang marwei hi." Ynda u la ïa shong-kha bad kala ioh khun kynthei bad kala jia shisha kumta, ynda kane ka Puri kala ïoh khun, ka la leit phai pat sha la ka jaka. Ki sngi bad ki por kila iaid bad kane ka khun jong kane ka Puri kala san la samla bha kala paw maiñ Syiem ha ka, ka la long kum ka khun Syiem bad kala lum ia ki riewbha riewmiat jong ka Hima 23 shnong ban ïa pyrkhat ryngkat bad kaba ka ïing Paki Dulan jong ka na ka bynta ka jingbha jingmiat ka Hima. Ka don ruh ki myntri korbari bad ki Myntri kiba khampaw khmat ki la long uwei uba kyrteng u Myrmiet bad u wei pat u Shynrit. Ki khun ki hajar jong ka Hima 23 shnong ruh ki ïeit bad sngewtynnat bha ia ka bad ki sngew ba ka long shisha ka Syiemblei. Ka kyrteng kane ka Syiemblei ka long ka Jitlakhai. Haba kala pynmih kino kino ki huk um, ki khun ki hajar ki ngeit bad kohnguh ia ka Syiem. Hynrei uwei na ki myntri jong ka uba kyrteng u Shynrit u la sngewbitar ïa ka namar u ong. "Kumno ba da ka kynthei kan synshar bad hukum ia ngi ki rangbah." Um sngewtynnat satia bad u kwah ban sloit noh ia kai ktiar long Syiem jong ka bad u ap sa tang ïa ka por bad u thawlad kumno ban pynkhyllem ïa ka jinglong Syiem jong ka.

Ka Jitlakhai ka long ka briew kaba bha briew bha ka don ka dur bad ka rynieng rynïot jong ka kaba biang bad don u ñiuhkhlieh jong ka uba ka rong jong u ka long stem la kum ka ksiar bad u long ruh uba jrong bha bad la ong ba ym pat ju don ha pyrthei kaba jrong ñiuhkhlieh kat u jong ka. Kane ka Jitlakhai ka ju leit sum barobor ha ka wah Umbloi kaba mut "Umblei." La khot Umbloi namar ba ka Jitlakhai ka Syiemblei ka ju leit sum ha kane ka wah. Ha kawei ka sngi katba ka Jitlakhai ka dang sum ha kane ka wah Umbloi uwei u ñiuhkhlieh jong ka u la hap bad ka um ka la rong noh arsut sha ri dkhar. Katba uwei Maji (u nongkhawa lieng) u dang sum, kumno re kumno ka kti jong u ka kum woh ia uta u ñiuhkhlieh. Uta u Maji u la i phylla eh bad u la kyllaiñ ia uta u sñiuh

ksiar ha ka kti jong u bad ynda u la dep kyllain u la dap shi khyllong bad u la sngew lyngngoh shibun eh bad u la thep ha iwei i dabia rnong barit uba u ju thep kynja. Uta u Maji u la leit pyni ia une u ñiuh-khileh ha u Syiem Dkhar uba hapoh ri dkhai bad une u Syiem Dkhar u la sngew lyngngoh bad u la kut jingmut ban leit wad ia kata ka riewphylla. Kumta u la khreh bad la ki shipai ki swar, ki hati ki khla. Une u Syiem Dkar u la kiew arted na ki phud wah bad u la poi ha Shella. Hangta u la kylli u la pyrthew na ki briew hynrei ym don ba iathuh ei ei shaphang jong ka. Kait ka Hima kala pyrshang ia kane ka jingwan kiew kine ki mynder bad kila ïa kynduh lang ha ka dorbar hajan ka kharai hapdeng Mustoh bad Shella, Ka dorbar kala rai ba lada ki Mrad u Syiem Dkhai kin lah ban ryngkang sha shiliang kata ka kharai, kata ki trai Hima kila dei ban mih noh bad aiti noh ïa ka jingsynshar ha une u Syiem Dkhar bad lada kim lah kata kin hap ban mih noh kumne kumne. Kumta kila ïa kut bad kala jia ba kita ki mrad u Syiem Dkhar kim shym la lah ban ryngkang sha shiliang Uta u Syiem Dkhar bad la ki nongbud jong u kila hap ban mih noh.

Haba ki mrad uta u Syiem Dkhai kila rem u la kut jingmut ban leit kiew biang sha Shella da ka kjat. U la mih bad katto katne ki nongbud jong u bad u la poi shaduh Mustoh. Da ki buit sianti jong u bad da ka jingiarap jong u Shynrit Myntri, u Syiem Dkhar bad ki nongbud jong u kila ioh ban rung shaduh shapoh ka Dulan ka Jitlakhai. Ka Jitlakhai kam shym poi pyrkhat ei ei bad kala mih ban ïa kynduh ïa ki. Haba ka la mih, u Syiem Dkhar u la ong ïa ka ban leit noh bad u; hynrei ka kam treh bad kala mut ban phet noh na-khmat jong u. Ha kata ka por u Syiem Dkhai um shym la shah ïa ka ban phet bad ki nongbud jong u ki la klun ïa ka ha ka jaiñ bad ki la rong jubor ïa ka. Ha kata ka por u kpa jong ka u Thu Kunok um don bad kiwei kiwei ruh ki ban ïada ne iarap iaka ban pyllait na ki nongshun ruh kim don. Hangta ka la ïam kala lyniar bad kala duwai ha la ki blei. Ka ong artat "Phin ym myn-

toi ban rong 'ia nga, namar nga la wan hangne tang ban long ka Syiemblei sotti." Kumta katba u nongkit u dang kit ïa ka, ka la shu khia bad nangkhia nangkhia kat haduh ba um lah kit shuh kumta haba u la pynstet ha madan u shem pynban ba dei da u mawtylli bad kita dulan ruh kila kylla maw long baroh khoit. Une u maw u dang sah haduh mynta uba ki khot u Maw-shlait-bit. Une u la ïeng ha khlieh Tepwar marjan bad ka riat Rudu ha kaba don ka kshaid Nur Jahi ne Kshaid Diengbai.

Ha une u maw la don ka dur jong ka jingkhang bad la ong ba kane ka dei ka khyrdop. Ki Tymmen hyndai ki ju seng bun ki duwan hajan une u maw bad ka long kum ka jingainguh ïa kane ka Syiemblei Ïa kine ki jaka ki khot ki "Khoh-lad". Ki Mustoh bad ki Shella ki ju knia masi sop ksiar shisien shisnem ha kane ka jaka. Ïa kane la leh namar ka long ban beh ia ka khlam ka ngoh bad ban khiah krat ka snnong ka thaw. Hynrei mynta kine ki jingleh niam ki la duh noh. La ong ba ha ka por ka jingsynshar ki Phareng, ki Geologist haba ki la leit jurip (survey) da ki tiar jong ki ïa une u Maw ki ong ba don ka Ksiar, ka rupa, bad kiwei kiwei hapoh jong u. Imat ka lah ban dei kita ki palong ksiar, shuki ksiar, mula ksiar ne rupa bad kiwei kiwei ki jingbuh jingsat jong kata ka Siemblei kiba la sah hapoh ka ing dulan mynba khang khyrdep noh ia ka Jingkhangbah bad ki la sah haduh kata ka por shapoh ka ïing dulan paki jong kane ka Syiemblei, ïa une u maw lah ban ïohi na ri thor Sylhet ha ka por mynstep bad janmiet ha kano kano ka aiom haba khuid ka bneng bym kah lyoh bad u paw itynnat bha. Kumba paw ki lum Mangkashang da ka iongstem, kum na Chattak (Shatok) Dwarabazar, Sunamganj bad kiwei ki jaka, wat naduh Dacca lehse. Namarkata ka ri Khasi baieit ki blei kaba dap ki lum ki wah, ki maw ba don ki khanatang ba p nsahnam ha ka ri baieit jongngi, khamtam ban ai jingtip jinghikai ïa ki long dien ban ri ïa ka jinglong sotti ba tlem bad ba hok ban im shirta ha pyrthei ban long kum u mot ba sah jingkynmaw katba dangneh ka Pyrthei.

---

19. U GANGA SINGH

Na ki jingjia bala jia ha Pam Shala hajan Mawlai, ki Shala bad ka kynhun jong ki, ki la phet shnong noh sha Riwar bad ki la pynlong ïaka Hima 23 Shnong lane ka Shella Confederacy ba ki khot mynta. Ki nongialam ha la ki kynhun kynhun ki kynthup ia :--

1) U Khrang-U Ben 2) U Khang-U Sahei 3) U Shot-U Anai-U Syrna 4) U Kait ka Riah, ki la poi ha Mawmluh bad iaid lyngba ïaka Pynter (ka Laitkynsew ba ki khot mynta) bad poi sha ki thein Riwar. Hangne ki skud jaka ki seng Hima bad shongsah hangta hala ki jong ki jong ki bynta haduh kine ki sngi. Ynda kila shong katto katno por ha kine ki jaka, ki Shella, Mustoh, Nongwar bad Nongbah, ki la khot sa ia kiwei kiwei ki shnong ba marjan kum ki Nongtrai, Dewsaw, Tyngnger, Lyngkhom, Rumnong, Mawrap, Umtlang, bad Nonglyngkien ban pynlong iaka jingialang. Nangta shuh shuh khnang ban nang pynheh iaka Dorbar kila khot sngewbha sa ia ki Synnei, ki Sinai, ki Nongshluid, Umeit, Nongkroh, Tyrna, Nongriat, Mynteng, Ramdait, Nongsteng, Thieddieng bad Mawphu. Kine ki rangbah baroh kila ia kynduh lang ha Shyrten (Nongwar) ha ka sngi Hat Phia ban pynlong noh kawei ka Hima bad ban thung ia u Khlieh nongsynshar jong ki.

Ha kane ka jingialang (Dorbar) kaba khraw eh jong ki 23 shnong la don ka jingïatai nia kaba jur. Don napdeng jong ki kiba la ai jingmut ban thung noh da u Syiem kumba long lem ki para Hima Khasi. Don kiba ai jingmut ban thung noh da u Lyngdoh ne Doloi kumba leh lem ki Hima Khasi-Jaiñtia Hynrei ki paibah kim shym ia mynjur satia ban thung Syiem namar kila mad ïa ka jingsynshar Syiem, Doloi ne Lyndoh ba ki ju synshar donbor tang marwei hi haki por baroh. Nangta la mih uwei u rangbah uba kham sngewthuh bad shemphang uba kyrteng u Jin bad u long u briew uba kyllut. U la ong, "Iada phi ïa mynjur bad nga to ngin jied noh daki 4 ngut ki rangbah kiba stad kiba shemphang bad ba

kylluid mynsiem ban synshar bad bishar ïa ka ri 23 shnong khnang ban lait naka jingleh bor bad synshar donbor u u nongsynshar marwei". Hapdeng kane ka dum ka lyngngoh, baroh kila sngap jar ïaka jingai jingmut jong u Jin kyllut hynrei pat kim nang satia kumno ban ïa ai ki kyrteng iaki. U Jin u la ong biang 'To, kumba u Trai Kynrad u la pynshai ha ngi ïa kane ka dur, to ngin thung 4 ngut ki Rangbah bad ngin ai kyrteng iaki ki "Duwakdar". Kata kin pynshai kdar iaka jingmut badum jong u briew. Ngin aibam iaki, namar ba ki ri ki sumar, ki bishar, bad synshar ïa ngi, kin ym long kum ki Syiem, ki Lyngdoh, ki Doloi. Hynrei ka jinglong kynrad halor ki bri ki khyndew, kan long ma ngi hi ki trai shilynter. Hangta baroh kila ïa thap kti lut bad mynjur ïaka jingai jingmut u Jin. Haka por ba synshar ki Phareng namar ba kim nang ban kynnoh ïaka ktien "Duwakdar" bad la buh ha ki jingthoh jingtar ha baroh da ka ktien Wahadadar lane Wadar Ki Saw ngut ki Duwakdar ba nyngkong eh kila long 1. U Jerkha 2. U Kynshe 3. U Bor bad 4. U Steiñ.

Hadien katto katne snem u Steiñ uwei na ki Duwakdar u la iap noh bad la sah sa lai ngut. Ym slem hadein ruh la iap sa u Kynshe. Haba kitei ki jaka ar tylli kila thylli ka Hima Kala wad briew ban pyndap ïa ka jaka jong ki, hynrei ki riew donburom jong ka hima 23 shnong kila kyntait ïa ka kam Duwakdar namar ki sngew poh ban im na ka khrong ka dan na Hat Pdia. Kitei kiba dang bat ia kam Duwakdar ruh kila kwah ban lait noh naka kam namar ba kila tymmen. La mih ki jingeh bad kila ïarai lang da kawei ka jingmut bad mynjur ban leit wad noh da u Syiem Mraw na Ri Dkhar. Hynrei ki ar Duwakdar kata u Bor bad u Jerkha kim mon ïa katei ka jingthmu.

Ha ka jinglong tymmen jong ki, ka met ka phad ruh kam da khlaiñ shuh bad ki nang duh bor duh bor. hadien kata kine ruh baroh ar ngut kila iap noh. Ki Rangbah bad ki Paidbah kila lum ka dorbar ha ka sngi Hat Pdia bad kila ïa pyrkhat kumno ban pyntrei kam noh ïa kane

ka rai bamynshuwa jong ka Hima bad ban leit thied da u Syiem Mraw. Hynrei don napdeng ki Rangbah kiba la maham ban ym pynlong Ri Syiem ïa ka Hima 23 shnong kumba la ong u Jin. Ka jingthmu jong ki paidbah ka long ban ym pynlong Ri Syiem ïa ka Hima 23 shnogn hynrei ba kin thung da u Syiem Mraw uba kin shu thied bad ba un synshar kat kum ka mon u Paidbah Ki pateng jong u kin ym lah ban long syiem hadien habud hynrei un long tang shipor kata ha kano kano ka por ka Dorbar ka lah ban pynduh bad yn ym don ïing sad ïing sunon. Haba ka dorbar kala thnam bha da ka jingiasaidnia khatduh khatwai la mynjur lang da kawei ka sur ban leit thied da u Syiem Mraw uba shongdor tang 23 Pen u sbai. Ka Dorbar kala ïakut ba man kawei ka shnong kan pynpoi shipen u sbai ha ka Dorbar ka ban long ha ka sngi Hat Pdia kaba bud. Ynda ka Dorbar kala ioh ïa ki 23 Pen na ki 23 shnong kala jied ar ngut ki Rangbah ba la shemphang bha bad ba nang kren ktien Bangla ban leit thied Syiem na Surong, Durgapur. La ai por ïa ki hapoh ka ar Hat Pdia, kata 8 sngi ba kin wan ai jingtip haka Dorbar Hima la ki ïoh ne em ïa u Syiem.

Kita ki nongleit wad Syiem kila wan phai ryngkat bad u Syiem phra sngi thik. Kila wallam ïa uta u Syiem ha ka Dorbar bad kumba ju long ka dustur dkhar u la nguh ïa u Paidbah haka Dorbar. Na ka liang ka Dorbar Hima la kren pdiang sngewbha da uwei u Rangbah ïa ka jingkmen ka Dorbar bad une u Syiem ruh u la ai khublei ïa ka Dorbar. Ka Dorbar kala pynbeit hadien ïa ka jaka shong jaka sah une u Syiem Mraw ha Tyngnger. Namar ka Tyngnger ka long pdeng ïa ki 23 shnong Ha ka jingshisha ka long ba ki saw kur saw bakhraw bad saw shnong kita ki long ha Nongwar, Mustoh, Nongbah bad Shala kim mon satia ïa u Syiem Mraw ba un shong ryngkat bad ki. Kine ki saw shnong ki long ki nongsaiñ dur ia ka Confederacy. La thaw ïa ka ïing u Syiem Ganga Singh ha ka jaka ba don ka Ïing Mane jong ka Balang Presbyterian Tyngnger kaba long mynta.

U Ganga Singh u la shong la sah ha Tyngnger. Kum u nongsynshar u Ganga Singh um long uba pnah thylliej ne um lah ban ïa ai nia. Ïa ka Hima 23 shnong la ialam da ki saw shnong kita ki long kumba la ong haneng bad ki kynrem ki lyndan ruh ki long na kine ki saw shnong. U Ganga Singh uba la ïohi ia kane um sngewtynnat satia. U kwah ba ki briew kin long kum ha Ri Dkhar kiba kohnguh bad tieng burom ia u Syiem. U Ganga Singh u don katto katne ki lok na ki katto katne tylli ki shnong, hynrei u lap pat ba ki briew kim shaniah satia ïa ki. U shem ba ka jinglong Syiem jong u ka long tang ka nam hynrei uba khlem bor.

Ha ka jingsynshar jong u ïa ka Hima 23 shnong, u la pynsah jingkynmaw ïa la ka kyrteng da ki kam jong u. U la pynïaid beit ïa ka synshar khadar, ula pyniaid beit ia ka khrong ka dan, ka khewa ka musul, ka pyrha ka tula. U la seng ruh ia ka Hat Tlang (Phali) ha Nongbah bad ka long kawei na ki Hat ba heh tam bad pawnam ha Ri Khasi hyndai. U la buh ruh ïa u Maw Tylliat ïa uno uno u riewsniew uba la rai pynrem ha khmat ka jingbishar. U dei ma u uba nyngkong ban buh jingthoh ha ka Hima 23 shnong. U buh jingthoh ia ka synshar ka khadar bad ïa ki kam ha ka ktien Bangla bad u la thoh da u khulom sner da ka sia na u soh Ortogi. Kine ki kam jong u ki la pyllong ïa ki paidbah ban ieit bad burom ia u. U la sdang ban sirong bad u la sdang leh trai khlieh, um kheiñ shuh ia ka Dorbar kaba long ha khlieh duh jong u. Tang ba u la ïa syllok bad katto katne la biang. Kine ki jingleh bymkheiñ briew jong u ia ka Dorbar kala pynlong ia ki Rangbah rangsan ban isih ïa u, ka long ka jingpynkheiñ riti dustur bad ki shu ap sa tang ia ka por.

Ha kawei ka sngi haba la wan poi ki lok jong u na Tynrong bad na Lyngkien, u la ong ia ki "Baroh phi khot ieit ia nga u Syiem bad phi nguh Syiem ia nga, hynrei man ka Hat Pdia pat nga hap ban ïaid da ka kjat". Sa shisien pat u ong, "Ba kum u Syiem jong ka Hima 23 shnong phi dei ban pynshong ia nga da ki Palki bad ba phin bah ïa nga. Shi hat shi hat ar ar ngut ki briew na man ka ar

shnong kumba ju leh ki Syiem ha Ri Dkhar bad phi dei ban īa bujli ban bah īa nga". U la batai ruh ia ki kumno ba kin shna iaka Palki, ki ruh kila sngew ia hap jingmut eh bad kila shna itynnat bha iaka Palki bad saw ngut ki Rangbah kin bah īa ka.

Ynda la dep shna iaka Palki u Syiem u la ai jingmut ba ar ngut na kawei pa kawei ka shnong ki dei ban bah īa u U la hukum ruh ba kiba dei ban bah nyngkong eh ki long ki Shala bad ki Mustoh. Kumta ki lok jong u Ganga Singh kila leit īathuh ia kane ka khubor sha Shala bad Mustoh ba kin phah briew sha Tyngnger ha ka sngi hat Pdia ban bah īa u Syiem na Tyngnger sha Hat Pdia bad na Hat Pdia sha Tyngnger. Kane ka hukum u Syiem Mraw kala pynsat ia ki Rangbah kum ki jong u Giri, u Jaiong, u Bonai bad kiwei kiwei. Kine ki Rangbah kila leit bian bran sha Nongwar ban īakynduh īa u Bosan, u Snakon bad ban īa pyrkhat halor kane ka hukum. Kine ki Rangbah kila buh ban long ka jingīalang ha Mustoh shuwa ka sngi Hat Pdia. Ha kane ka Dorbar ha Mustoh la rai ba u Ganga Singh u dei tang u Syiem Mraw bad maki ki dei ki kynrad. Namar kata ka daw une u Syiem Mraw um lah ban dawa ban phah bah īano īano īa ka Palki ha uno uno na ka Hima La jied īa u Giri ba un īeng na ka bynta ka Hima ha ka Dorbar kaban long ha ka sngi Hat Pdia bad la phah pyntip sha baroh ki 23 shnong. Ha kane ka Dorbar ha Hat Pdia baroh ki Rangbah jong ki 23 shnong kila poi. Ka Dorbar kala sdang bad u Ganga Singh u la kylli da ka jingbitar īa ka Dorbar "Ba balei ba phi pynkheiñ īa ka hukum jong nga, bad ba ki Shala bad ki Mustoh kim shym la phah briew ban bah ia ka Palki". U Bosan na Nongwar u la īeng nyngkong na ka liang ki paidbah bad u la kylli, īa u Ganga Singh. "Nangno ka mih kata ka hukum ban bah Palki īa u Syiem na Tyngnger sha Hat Pdia?". Nangta la īeng sa u Jaiong bad u la kylli, "La kane ka hukum ka mih na ka Dorbar 23 shnong ne em?" bad la ieng sa u Giri u ong, "Ym shym la don kum kata ka rai bad lada don ruh kum kata ka rai, dei ban pynduh pyndam noh bad to tip ba une u Syiem u dei tang u Syiem Mraw uba shong dor tang

23 pen bad kumta um don hok ei ei ban phah bah Palki bad to um tip ba ma ngi ngi dei ki kynrad jong u". Namar kata ngi tip bha ba ki Khasi hyndai ki kheiñ kyntang bha ia ka Dorbar bad ïa kaei kaei ka bym shym la rai ha ka Dorbar ki kheiñ ba ka long kamkai bad kim ju burom. Kumta ka Dorbar ban pynpaw ïa ka jingkyrshan ïa ka jingkren u Giri kala ieng lang bad ka jingrisa artat. Ka Dorbar ka la wai bad ki briew ki la leit phai sha la shnong la shnong.

U Ganga Singh u la sngew rem bad u la buhnud ïa u Giri. Ka la jia ruh ba u Giri u la lap miet hangta ha hat. Ki nongbud u Ganga Singh ki la iohi ïa u Giri ba u dang don, ki la leit ïathuh mar mar sha u Ganga Singh. Mar iatip ïa kane u Ganga Singh u la phah tan ïa u bad la wanrah ha khmat jong u, u Ganga Singh u la hukum ïa ki nongbud jong u ban thang ia u tmaiñ u tmoh jong u Giri Ynda la dep thang ki sa pyllait noh. U Giri u la sngew jem rngiew eh ïa kane ka jingleh u Ganga Singh. Kane ka khubor ka la her sha ki Shala bad Mustoh, wat shuwa ba u Giri un poi ha iing. Ynda u la poi ha ïing ki briew ki la ialum bad ki la ia shong pyrkhat bad ki la ïa rai ba ia u Ganga Singh u Syiem Mraw u dei ban ïap, hynrei u Giri u la ai jingmut ïa ki bad u ong ba maki ki dei k Kyntad kim bit ban pyniap ia u mraw la jong bad ba kin shu aiti ha kiwei pat kiba kham jngai. Baroh ki la mynjur bad ki la iakut ban leit sha Nonglwai dang step phyrngap namar ki Nonglwai ki dei ki lok jong ki naduh ki kpa Tymmen jong ki bad kin wad jingiaiap na ki Jyrwa. U Giri u la phah pyntip ïa kane ka khubor ha ki 23 shnong bad ban bthah ia ki ban ïakynduh ha Mustoh ha ka sngi kaba saw. U Giri bad u Miet Sing Khaiñ dangstep phyrngap ki la mih bad ki nongbud jong ki ban leit ïa kynduh ia ki Jyrwa.

Ynda u Giri u la poi ha Nonglwai u la leit beit beit sha ka ïing kur ki Jyrwa. Ka Trai ïing kur kaba la ithuh bha ïa u ka la i phylla ia u Giri ba u long symphloiñ khlem tmaiñ khlem tmoh bad ynda u la iathuh

ia kine ki jingjia, kata ka trai ïing kur ka la sngewsangsot eh bad kala phah khot ia u Rangbah kur, u Ksan Jyrwa Tang mar shiphang u la poi bad haba u la iohi ïa u Giri markhmat u la kyndit tyngeh. Ka Trai ïing Kur ka la ïathuh ia kine ha u Ksan Jyrwa bad u la sngewbitar eh, u la ong ia u Giri ba kin a mih noh lashai ban ïa hiar thma ïa u Ganga Singh. U Giri haba u la sngew ïa kita ki kyntien u la ong "Nga wan shane ban pan jingiarap na phi ban pyniap noh ia une u Syiem Mraw".

U Ksan u la kohnguh bad baroh ki la risa ban pyni ia ka jingmynjur lang. U Ksan u la pynbna ka mynmiet kan don ka Dorbar ha iing Kur ban ïa pyrkhat bha halor kane ka kam. Ynda la dei ka por ki la wan poi jrum jram bad u Ksan u la batai ïa ki jingjia baroh. Katba u dang batai ki Shynrang bad ki Kynthei ki la dom eh bad ki la rai ban hiar thma ia u Ganga Singh. U Ksan u la ong ba baroh ki khmat Shynrang kin rah ia ki wait ki sum, ka ryntieh bad ki khnam, bad shuwa ba kin leh ïa kane ka kam kin da shat da kheiñ shuwa. Ka shat ka kheiñ ka kup ba kin jop thma bad ki la pynlong ka jingshad ha phyllaw iing Kur. Nangta la jied 20 ngut ki rangkynsai ban leit ryngkat bad u Giri bad u Miet Sing Khaiñ sha Mustoh ban hiar thma ia u Ganga Singh bad mar synshai byrngut byrnget ki la ïa mih ryngkat bad ka jingkyrkhu kyrdoh. Ynda kine ki rangkynsai ki la poi ha Mustoh, u Giri bad u Miet Sing Khaiñ ki la leit ïalam ia ki sha ka Dorbar thma kaba ki Paidbah ka 23 shnong ki ïalang ha Pyndem Sandi. Ki Paidbah ki la risa haba ki la iohi ïa kine ki riewthma Ynda u Lyngdoh shnong u la pynlong ia ka suit ka shor, ka kyrsan ka kyrbah bad ka knia ka khriam ha ki Ryngkew ki Basa jong ki bad la mih 6 ngut ki samla bashlur ban ïalam ïa kine ki riewthma Jyrwa. Ki 23 shnong ruh kin pynkhreh nadien ïoh jia kumno kumno. Hapdeng jong ki, ki la iarai ba kin phiah ar kynhun kawei kan leit beit sha Tyngnger lyngba ka Lyngkien bad kawei ka kynhun pat kan leit sha Shala. Ki paralok u Ganga

Singh kiba na Lyngkien ki la leit ïathuh mar mar sha u Ganga Singh ïa ka jingpynkhreh ki 23 shnong bad ki la ong ha u ba un phet ïap noh kloi ïoh ba ki riewthma kin wan lap. U Ganga Singh bad la ki nongbud jong u ki la phet iap bad ynda ki riew thma ki la poi ha Dewsaw ki la bna ba ki la phet na lynti Mawdon. Kumta ki Khaiñ, ki Jyrwa bad ki Nongwar ki la beh sia sia nadien nadien bad ki la lap ha Pyndem Nonglait Kine ki riewthma Jyrwa ki la pyllait da ki khnam nadien jong ki, bad ki lok jong u ki la kyllon iap hajuh.

Ynda ki la iohi ba ki la kyllon lut, ki riewthma ki la risa bad ki la khrai ïa ka khlieh jong u Ganga Singh bad ki la sieh ha u dieng Pom-Shi-Wait. Ha lynti ki la ïa kynduh ia ka kynhun kaba wan na shala. Ka jingiap u Ganga Singh ka la wanrah ia ka jingkmen ha ka Hima 23 Shnong bad ka la wanrah ruh ia ka jingkut jong ka jinglong Syiem. Sa shisien pat ïa ka Hima 23 Shnong lane Shella Confederacy la synshar biang da ki saw Duwakdar. Hynrei naduh ba ka Shella Confederacy kawei na na ki Khasi States ka la rung sha ka Indian Union bad da ka jingmynjur ki Paidbah bad ki Rangbah ïa ka jinglong Wadar ne Wahadadar na ki saw ngut la pynduh bad la pynlong noh tang uwei. La pynlong ia ka jingiajied Wadar ha ka snem 1956 bad u Prosperly Chyne u la jop bad u la long u Wadar uba nyngkong eh naduh ba la pass ïa ka Act

— —

20. KHOT SHYLLONG

Ka ktien Khot Shyllong ka long kawei na ki ktien War kaba mih na ki jingjia ba la jia ha u Lum Shyllong. Ha ka por ba danglung ka pyrthei, U Khasi hyndai u dang ialum lang ha kajuh ka jaka talawiar sawdong ki pud u Sohpetbneng haduh ki pud u Lum Shyllong. Hangta ki kiih sawdong pyrthei ban pynlong ia ka Ri Khasi baiar, ki rah ki khanatang, ki puriskam ki purinam ban sah jingkynmaw pateng la pateng. La don kawei ka nongrit hajan ka shnong Mylliem kaba kyrteng ka Bisi, hangne la don kawei ka thei samla kaba kyrteng ka Lir ia kaba ki briew ki ju sin ia ka ka Lir Khlehbieit Ka Lir ka la long ka briew kaba bun ktien bieit bad padiah khlem baiwai bad ki jingleh jong ka ha ka ïaid ha ka ïeng ka kren ka khana, ka trei ka ktah ka la long shisha kaba da i khlehbieit. Ha kawei ka sngi, ki briew ki la ipher ia ka, i kumba ka la armet bad haba la kylli ïa ka ka ong ngam tip. Ki kmie ki kpa, kiba ha ïing ha sem ruh ki la kylli tohkit ïa ka hynrei ka la jubab bad ong, "Ngam tip" Ka Lir bapli kam shym la kynmaw bad poi pyrkhat ba shisien katba ka nang shong pyngngad halor uwei u mawbah hapdeng ka Wah Umjasai kynsan kynsan ka lyer ka la beh kyrthep bad wan rong ïa kawei ka sla kdait bad kata ka sla ka la wan dung ia ka doh jong ka bad naduh kata ka por hi ka la sdang ban armet. Kine ki jinglen, jingbymtip briew bad jingbympoi pyrkhat jong ka ka la pynlong ia ki kmie ki kpa, kiba ha iing ha sem ban bitai bad isih ïap ïa ka. Ki la shoh la dat bad dumok ïa ka la kum ka ksew man ka sngi man ka por. Ka Lir kam lah shah shuh ïa kine ki jingleh jong kiba ha iing ha sem bad da ka jingsheptieng kaba khraw ka la pynlong ïa ka ban phet tuh sor na la ïing mynmiet. Kiba ha ïing ha sem kim salia shuh ïa ka bad ki khlem da ïa wad hi ruh shano ba ka la leit.

Ka Lir bapli ka la ïaid baroh shimiet ia ka law-bah lawsan bad ka la leit ha kawei ka jaka kaba kyr-

teng ka Rngi Shyllong kaba ki khot mynta. Hangta. marwei ka la thaw i trep i skum khlem don mano mano ruh ban iarap lane ban ri ban sumar bad ban pynshngaiñ ia ka. Hadien katto katne taiew, ka la shitom bad suhkha kaba jur bad ym shym la don mano mano ruh ban ïarap lane ka nongbat khun ban pynkha ïa ka. Kumta, ka la shu kha hi marwei bad tang shu kha, ita i khunlung i la ïap noh. Ka Lir ka la shim ïa ita i khunlung iba la iap bad ka la leit tep ïa i ha kper bad ka la thung ïa u pathaw halor ka jingtep barit jong i.

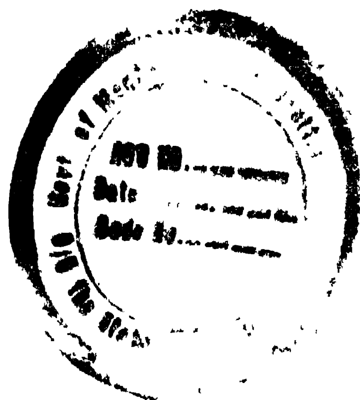
Ki sngi bad ki snem ki la ïaid, ka Lir kam shym la kynmaw shuh ia kita baroh kiba la jia ha ka jingim jong ka. Ha kawei ka miet katba ka dang ïohthiah lyngngai, ka la iohsngew ïa ka jingkhih win bakhraw bad ba phylla eh ha ka kper jong ka. Ka la khie ruma kynsan joit na la jingthiah, ade; ka la iohi pynban ïa u paidbah ba ia puh ïa daiñ bad tih ïa ka kper jong ka baroh kawei. Ka la dap da ka jinglyngngoh aiu ka la jia katne katne. Ynda ka la mih shabar ka la ïohi ïa uwei u Samla ba bhabriew uba ka dur jong u la kat u Nai-khadsawsynia ba u da ïeng kynshreng bad batai ïa ki nongtrei ban puh ban daiñ. Ka Lir da ka jingsheptieng ka la leit hajan jong u bad ka la ong, "Ah; kynrad, balei phi shu knieh jubor ïa ka kper jong nga ka rangli ka juki ka bymdon nongsynshar nongbishar?. Uta u Samla u la phai sha ka da ka jingwiat samrkhie bad u la ong, "Ko mei, phim kynmaw shuh mo ïa nga?. Nga la long u khun jong phi ïa uba phi la tep ïa nga hangne na mynba phi dang shu kha ïa nga." Ka Lir bapli ka la shu ang lyngngoh dheng, kam nang shuh ban ong kumno kumno ruh. U la phai biang sha ka bad u la ong, "Kane ka long ka hukum jong nga ban tih ban puh ban daiñ ia kane ka kper jong phi khnang ban pynsuk pynsaiñ ia phi ban rep ban riang ban thung ban tep. "Sa shisien pat da ka sur kaba rangbah u la ong, "Ko mei, khie leit khot ia ki kni ki kpa, ki hymmen ki para, ki kur ki jait, bad baroh ki lok ki jor ha ka shnong ka thaw ba ngan

batai ïa ki kumno ban leh niam leh rukom ban kñia ban khriam ba ngan lah ïarap ïa phi ha ka khim ka shon, ka jingshah lehbor leh thombor hano hano ha ka por ba phi donkam. Hangne nga don ban ap ïa phi, wat nym jah slem. "Ka Lir da ka jingshongshit kaba khraw ka la mareh bran bran ban leit pyrta shnong bad ïathuh ïa kata kaba la jia ha kper jong ka. Ki paidbah da ki spah ki la ïa bud ïa ka Lir bad ki la ïa kynduh mar-khmat bad uta u Samla hangta ha kper ka Lir. U paidbah u la dap da ka jinglyngngoh kaba khraw ban iohsngew ïa uta u Samla uba da kren donbor haduh katta katta, uba la batai ïa ki kumno ban kñia ban khriam ban aibam aidih ïa u bad ba u lah ban ïada ïa ki na kino kino ki jingeh baroh. Kumta, ki la ïa dem khrub hakhmat jong u bad ki la ïa mano ïa u. Ki briew kim nang shuh ban mutdur ia u, u dei u ei? bad ki la ai kyrteng noh ïa u U SHU LONG kata ka mut "u blei uba Shu Long hi." Hadien, hadien katba nangïaid ki por, ki briew ki la nangpynkylla ia ka kyrteng jong u bad ki la khot noh da U LEI SHYLLONG

Haduh kine ki sngi, ki Nong Mylliem haba ki leit ha une u lum ban knia ban khriam ban kyrpad kyrpon ïa U LEI SHYLLONG bad haba ki la mut ban leit phai noh ki shu kynran dadien suki suki kat haduh ban nym ïohi shuh ïa u syntai lum lane ka jaka ba knia bad ki sa ïaid beit sha la ïing.

Ki briew kiba la shong sawdong ïa u Lum Shyllong ha kata ka por, ynda ki la leit poi sha ki thaiñ Ri War kim ju klet ïa u Lei Shyllong bad ki ngeit ba dei u Lei Shyllong uba long u nongri nongda ia ki Ri War bad ïa ka Ri Khasi baroh kawei. Teng teng, haba ki briew ki shem jingeh ha ki thaiñ Ri War, ki ju knia ju khriam, leh niam leh rukom ki kyrpad kyrpon da kaba phai khmat artet shatei sha u Lum Shyllong. Ki War Sohbar, Laittyra, Wahlong, Umwai, Mawlong, Shella, Mustoh, Nongwar, Nongkroh, Tyrna bad kiwei kiwei ki para-marjan ki ju pyndon kam ia ka ktien, "Khot Shyl-long." Kine ki la long ki ktien kiba u Lei Shyllong hi

u kular da kaba ong, "Lada phi shem ha kino kino ki jingeh, ki jingjynjar ha ka jingim jong phi, khot kyrpad ha ka kyrteng jong nga bad ngan ïarap ïaphi." Ka ktien Khot Shyllong ka mut ban pyrta ia u Lei Shyllong ba un ïarap ïa ki ban pyllait na ka kti ki nongshun ki nongshohnoh. Kum ka ktien, "Wow rap", ki War ki ong khot Shyllong.

Ki Kot da I Bah F W Chyne

1 *Ka History jong ka*
Hima Mawlong, 1977

2 *Ka History jong ka*
Balang Mawlong, 1989